

AERIS SALUBRITATE

Neteja i Higiene pública a Ciutat de Mallorca. (S. XIV - XVII)

MARGALIDA BERNAT I ROCA

1. Introducció.

Fins pràcticament les darreries del S. XIX, tant les malalties més comuns com les grans epidèmies que assolaven la Humanitat s'explicaren per un mateix paradigma. Es tracta de l'anomenat "humoral-miasmàtic", ben acreditat des de l'Antiquitat Clàssica i consistent en atribuir tots els mals als humors i a les miasmues que provocaven la corrupció de l'aire. Aquest, un cop corrupte, bé inhalat, bé per contacte, podia fer aparèixer la malaltia i podia conduir a la mort, tant i més si es produïen determinats fets extraordinaris com certes conjuncions astrals. Lògicament, davant de la malaltia en general i, sobre tot, del desastre que representaven les diferents epidèmies, especialment les de pesta¹, les autoritats es preocupaven en gran manera d'esquivar els factors que poguessin enmetzinar l'aire. D'aquí les mesures per evitar brutor i, sobre tot, les consegüents males olors que el viciassin².

Mallorca no fou una excepció en aquest corrent. Les seves autoritats municipals, els Jurats, malgrat trobar-se més preocupats per qüestions com la defensa o l'abastiment de l'illa, no eren aliens a la problemàtica de la higiene i la neteja dels espais urbans i el seu manteniment per la seva repercusió en la bona salut dels habitants. De fet, n'estaven ben assebitats. Una ràpida ullada als comentaris que sobre aquest particular va emetre el Dr. Joan Binimelis (1.538-1.616), metge i matemàtic³, a més

¹ TERRADES; F. *Compendi de la Pesta*. Gabriel Guasp - Mallorca, 1.580.

² CIPOLLA; C.M^a. *Contra un enemigo mortal e invisible*. Ed. Crítica. Col. Historia y Teoria - Barcelona, 1.993, pp. 18-19.

³ CONTRERAS MAS; A. "Geografía y Medicina en el Renacimiento Mallorquin: El Historiador Juan Bautista Binimelis" in *B.S.A.L.* Any CIX - Tom XLIX - n° 847 (1.993), pp. 451-484.

de cronista del Regne⁴, permet veure-ho. Com a cronista, va redactar, a l'any 1.593, la **Nueva Historia de la Isla de Mallorca**⁵, obra precisament dedicada als Jurats de Ciutat de Mallorca. En ella, a l'historiador s'hi sumà el sanitari⁶. Per això, no és d'estranyar que el Capítol IV tracti d'aquest tema, tot titulant-lo **Del particular temperamento que tiene la Isla de Mallorca según sus particulares vientos**⁷. L'exposició val la pena d'esser recollida en qualsevol de les seves afirmacions més puntuals. Per exemple, la que informa de:

“ser la tierra de Mallorca muy temperada y por consiguiente muy sana; y como la experiencia nos lo demuestra, tiene sus aires muy sutiles y delicados, y además de esto está poco sujeta a los vientos recios y particulares injurias del viento. De ningunos vientos es Mallorca molestada, sino del Norte y del mestral. Es la verdad que son vientos sanísimos, aunque muy secos [...] pero conservan muy sanos nuestros cuerpos. Está toda la isla sujeta a mutaciones del aire y por consiguiente recibe varias y cotidianas impresiones y varios influjos, aunque no tan perniciosos como en otras provincias que hasta el vulgo las conoce y experimenta, que ya no describe enfermedad que luego no diga es pasa, que es como decir influjo celeste”⁸.

Un **“influjo celeste”** que, en opinió gens privativa de l'autor, és tal sobre les mutacions de l'aire que tot un altre capítol, el VIè, s'hi troba dedicat, tal i com ho indica amb eloqüència el títol: **De bajo cual dominio y de que región celeste y planetas está la Isla de Mallorca**⁹. De fet, la preocupació pels temes d'astrologia¹⁰ i fenòmens

⁴ DURAN; E. “Joan Binimelis i la seva Història de Mallorca” in *B.S.A.L.* Any CIX - Tom XLIX - n° 847 (1.993), pp. 485-496.

ENSENYAL RIPOLL; G. “Quina acceptació tengué la ‘Història del Regne de Mallorca’ de Joan Binimelis?” in *B.S.A.L.* Any CIX - Tom XLIX - n° 847 (1.993), pp. 497-510.

⁵ BINIMELIS; J. *Nueva Historia de la Isla de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes, compuesta por el Dr. ---, sacerdote, natural de Mallorca, dirigida a los Ilustres Señores Jurados del Reino de Mallorca. Año 1.593.* Imprenta de José Tous-Palma. 1927, Tom I.

⁶ CONTRERAS “*Geografía y Medicina ... Juan Bautista Binimelis*”, pp. 475-478.

⁷ Aquest capítol i altres referències disperses a la seva Història corresponen a la seva obra manuscrita *Tractat del temperament propi de la Illa de Mallorca*. Confer:

BOVER; J.M^e. *Biblioteca de Escritores Baleares*. Ed. Curial. Col. Documents de Cultura-Fascimils, n° 4 - Barcelona, 1.976. Tom I, p. 102.

CONTRERAS “*Geografía y Medicina ... Juan Bautista Binimelis*” p. 453.

⁸ BINIMELIS *Nueva Historia de la Isla de Mallorca ...* p. 24-26.

⁹ BINIMELIS *Nueva Historia de la Isla de Mallorca ...* pp. 33-37.

¹⁰ VIDAL ALCOVER; J. (Llibre a cura de: ---) *Llibre dels Planetes i dels signes. Un tractat d'astrologia mallorquí del S. XVI.* Ajuntament de Palma/J.J. de Olaneta - Palma de Mallorca, 1.991.

com els terratrèmols¹¹, els eclipses, tant els de Sol¹² com els de Lluna¹³, o l'aparició d'estels amb coa¹⁴ foren objecte de l'atenció de les gents de l'illa a tota època, malgrat que romaguessin "spantats de tal visió". Una mostra més d'aquesta curiositat són els anomenats "Pronostichs", ben coneguts al llarg de tot el S. XVII¹⁵.

Ara bé, les afirmacions del Dr. Binimelis sobre la bondat d'aire i vents, i de la generalment positiva influència dels astres i les seves mutacions, malgrat la rotunditat, apareixen curiosament i contradictòriament desmentides a la pròpia obra, en el Capítol V. El seu títol, de sí mateix, resulta altament expressiu en aquest sentit: **Del propio y particular temperamento de la Isla de Mallorca por razón de las particulares enfermedades a que sus moradores estan sujetos**¹⁶, tot oferint un catàleg de malalties i penúries que desdiu del panorama ofert en els altres. "Tercianas, fiebre éthica, gusanos, lamparones y cálculos"¹⁷ són les dolències puntualment enumerades, tot insistint una vegada més en què:

"El hombre [...] está sujeto al Sol, a la Luna, a las estrellas y a los planetas que tienen próximo poder sobre el aire, y el cuerpo es inspirable y expirable, como dice Hipócrates; y por consiguiente, si estamos sujetos a las mutaciones del aire, estamos también sujetos a los autores de las mutaciones de él"

La postura sobre la salubritat i els mals més freqüents, dins de la línia del més pur ambientalisme hipocràtic i les topografies mèdiques, es va mantenir pràcticament inalterada fins el S. XIX, con ja s'ha indicat.

¹¹ BORRAS; J. "Explicación del terremoto según se encuentra en los libros del Beato Lull" in B.S.A.L. Año XXVI, Tom XIII, n° 361 (Mars, 1.910), pp. 62-63.

LLABRES; G. "Noticia de algunos terremotos en Mallorca" in B.S.A.L. Año II, Tomo III, n° 57 (Mayo, 1.887), pp. 72-76.

¹² SANCHO; P.A. "Eclipse total de sol en 1.539" in B.S.A.L. Año XI, Tomo VI, n° 185 (Agosto, 1.985) p. 132.

¹³ MUNTANER; J. "Noticia de un eclipse de Luna (1.490)" in B.S.A.L. Año LI, Tom XXVI, n° 650-651 (Gener/Abril, 1.935), p. 36.

¹⁴ CAMPANER; A. *Cronicon Maioricense*. Ajuntament de Palma/L. Ripoll, Editor - Palma de Mallorca, 1.984, pp. 473, 474 i 608.

¹⁵ A tots ells hi apareixen el sol, la lluna i les seves fases, a més del govern dels signes. Com exemple dels coneguts:

AQUANERA; M. de *Pronostich y discurs general del Any del Señor 1.637. Calculat per lo Meridiano de Barcelona, y tot son principat de Catalunya y Mallorca*. Compost per el Doctor ---, Mathematich i natural de la Ciutat de Caragoça. Ab llicencia en Mallorca, en casa de Manuel Rodriguez y Iuan Piza, 1.636.

PEDROT; P. *Pronostich general de la que assenyalen lo Sol, la Lluna y Estrelles, ab los Plens, Girants i Quarters de cada mes, ab los feriat de aquest Regne per lo Any Bixest de 1.668*. Compost per lo Licenciado --- Natural de la Ciutat de Alcudia, Astrolech Mathematich per lo present Any. En Mallorca, per Francesch Oliver Impresor.

¹⁶ BINIMELIS *Nueva Historia de la Isla de Mallorca...* pp. 26-33.

¹⁷ CONTRERAS "Geografia y Medicina ... Juan Bautista Binimelis", pp. 478-480.

En aquest sentit, i per a Mallorca, l'obra de Fernando Weyler y Laviña, **Topografía Físico-Médica de las Islas Baleares y en particular de la de Mallorca**¹⁸, editada a 1.854, és una mostra ben representativa: a les seves **Sección 1^a i 2^a** la recull puntualment. Fins i tot, contribuï a un fet cabdal com el de la demolició de les murades de Ciutat de Mallorca, ja que encara batejava en els raonaments que utilitzà Eusebi Estada en la seva defensa de l'enderrocament d'aquestes, publicada a 1.885 i reeditada a 1.892¹⁹, tant més refoçats per la successiva i oportuna aparició de les epidèmies de "**pesta groga**"²⁰ que en els anys 1.804, 1.821 i 1.870 havien fet matx en els carrers propers a la murada²¹ i que serviren d'indiscutible argument de força per fer desaparèixer el cercol de murades.

1. El paper de les autoritats.

En tot moment, les autoritats municipals es mostraven atentes en treballar en una prevenció de malalties i epidèmies. Això implicava la posada en marxa de tota una sèrie de mesures i recursos no sols en els moments crítics, sinó també en els que es podrien denominar de bonança, precisament per no haver-se d'enfrontar amb emergències.

En el cas de Ciutat de Mallorca, una resposta és la que es podia donar amb la creació de la **Morberia**, a 1.457. Les primeres mesures foren les de publicar les **Ordinacions del Morbo** a 1.459 que consten d'un total de 12 capítols, seguides pels **Capítols del Morbo**, redactats entre 1.475 i 1.518, i que són bàsicament un conjunt de trenta-cinc articles, de caràcter profilàctic la major part d'ells. Ambdós documents

¹⁸ WEYLER y LAVIÑA; F. *Topografía Físico-Médica de las Islas Baleares y en particular de la de Mallorca*. Ed. El Tall. Col. Fascimils, n° 2 - Palma de Mallorca, 1.992.

¹⁹ ESTADA; E. *La Ciudad de Palma. Su industria, sus fortificaciones, sus condiciones sanitarias y su ensanche, con un apéndice sobre las condiciones que han de reunir las viviendas para ser salubres*. Ed. Gelabert - Palma de Mallorca, 1.885 i Ed. J. Tous - Palma de Mallorca, 1.892.

²⁰ Per a la naturalesa d'aquesta malaltia, veure la introducció a cura d'Antoni Contreras Mas a:

ALMODOVAR; A. *Descripción de la fiebre reinante en esta capital. Su método curativo y precauciones que deben tomar estos habitantes*. Imprenta Felipe Guasp - Palma, 1.82. Edició facsimil *Opúscula Minora*, n° 8, Miquel Font, Editor - Mallorca, 1.993.

²¹ ZAFORTEZA *La Ciudad de Mallorca ...* / ZAFORTEZA y MUSOLES; D.- *Ensayo Histórico -Toponímico* (4 vols)- Ajuntament de Palma. Palma de Mallorca, 1987/1989. Tom I, p. 81.

En concret, per a l'epidèmia de 1.821, a més de la nota anterior, veure:

MOLL; I. "La fiebre amarilla de 1.821 en Palma" in *Homenatge a Antoni Mut Calafell, arxiver*. Govern Balear/Conselleria de Cultura, Educació i Esports - Ciutat de Mallorca, 1.993. pp. 153-174.

es troben ben estudiats per Antoni Contreras Mas²². També s'ha d'incloure en aquesta línia tant la creació i manteniment de diferents institucions hospitalàries i d'acolliment, de les que Ciutat de Mallorca es pot dir que es trobà ben abastida²³, com la formació d'un personal sanitari preparat per a l'atenció de dites institucions i de la població en general²⁴.

Però no és aquest tipus de notícies, de naturalesa mèdico-sanitària, el que es tractarà aquí, sinó el referent al que, per tradició, s'ha anomenat **Policia de la Ciutat** no tant en el sentit de què s'havia de preocupar de qüestions com l'orde i la seguretat, l'enllumenat i l'ornat, sinó en el de la neteja de la població, amb les seves implicacions de higiene pública. No és la primera vegada que aquests aspectes són objecte d'atenció. De fet, Diego Zaforteza y Musoles ja se n'ocupà amb certa extensió, però s'ha de dir que l'ampli repertori de referències aportat es centrà principalment en els S. XVIII-XX²⁵, mentre que l'apropament que es planteja aquí es dirigeix fonamentalment vers els S. XIV-XVII.

El canonge Antoni Garau, en el seu conegut plànol fet a 1.644 i gravat per Antoni Company²⁶, col·locà una cartel·la en la que Ciutat de Mallorca és descrita així:

"*MAIORICA CIVITAS olim Palma, amaenitate solis, aeris salubritate, frugum omnigenarum, copia felix, AEdificorum pulchritudine speciosa [...]*"

²² CONTRERAS MAS; A. "Legislación frente a la peste en Mallorca Bajomedieval" in *Medicina e Historia*, nº 74 - Diciembre, 1.977.

CONTRERAS MAS; A. "Legislación frente a la peste en Mallorca Bajomedieval. Ordinacions; Capítols del Morbo de la Ciutat e Regnes de Mallorca". Comunicació presentada a V Congreso Nacional de Historia de la Medicina. Madrid, 29-30 de septiembre/1 de octubre de 1.977. Vol II, p. 167 i ss.

²³ CONTRERAS; A./ROSSELLÓ; R. *La asistencia pública a los leprosos en Mallorca (S. XIV-XIX)*. El Tall Editorial. Col. El Tall del Temps, nº 2 - Palma de Mallorca, 1.990.

SEVILLANO COLOM; F./POU MUNTANER; J. *Historia del Puerto de Palma de Mallorca*. Diputación Provincial de Baleares. Instituto de Estudios Baleáricos - Palma de Mallorca, 1.974, pp. 137-143 i 343-349.

TEJERINA; J.M.^aR. *Historia de la Medicina en Mallorca/I: Desde los orígenes hasta el S. XVI*. Caja de Ahorros de las Baleares "Sa Nostra" - Palma de Mallorca, 1.981. pp. 85-100.

TEJERINA; J.M.^aR. *Historia de la Medicina en Mallorca/II: Del Barroco a la Ilustración*. Caja de Ahorros de las Baleares "Sa Nostra" - Palma de Mallorca, 1.984. pp. 27-40.

²⁴ CONTRERAS MAS; A. "La formación de los profesionales sanitarios en Mallorca (XIII-XVIII)" in *B.I.E.B.* Any III, nº 11 (Desembre, 1.983), pp. 35-51.

CONTERAS MAS; A. "La versión catalana de la 'Cirugia' de Teodorico de Luca por Guillem Correger de Mayorcha (Un intento de la formación teórica de los cirujanos)" in *B.I.E.B.* Any IV, nº 14, (Septembre, 1.984), pp. 55-74.

²⁵ ZAFORTEZA. *La Ciudad de Mallorca...*/I Tom I, pp. 236-377.

²⁶ JUAN TOUS; J. *Grabadores Mallorquines*. Diputación Provincial de Baleares. Instituto de Estudios Baleáricos/C.S.I.C. - Palma de Mallorca, 1.977. pp. 20-21.
700 anys de Cartografia de les Illes Balears. p.110.

S'ha de posar especial esment en l'expressió "**aeris salubritate**" que, novament, recondueix el discurs al tema dels aires sans. Efectivament, una de les preocupacions dels Jurats de Ciutat era la de garantir la salut dels habitants de la urbs fent-la, entre altres coses, respirable, a més d'agradable. Aquesta preocupació es plasmava materialment en la figura del **mostassaf**. Es tracta d'un oficial reial²⁷ del que era incumbència la vigilància de les obres d'edificació, els servicis públics i la sanitat de carrers, places, edificis i mercats, així com els pesos i les mesures d'aquests²⁸, per més que, en la realitat, les seves funcions eren molt més complexes, malgrat aquí només interessin les relacionades amb la neteja i la seva vigilància. Seran, per tant, les disposicions dimanades d'ell, per delegació, i les dictades directament pels Jurats, a les que s'afegiran algunes dades relatives a l'abastiment i control d'aigües, tan importants també per a la salubritat de Ciutat de Mallorca, les que es tractaran.

2. Les fonts d'informació.

Bàsicament, cap de les fonts emprades és inèdita ni totalment desconeguda. El que si és cert és que, entorn a la neteja i la higiene pública, contenen un bon nombre de notícies que en cap moment, com a conjunt, s'havia intentat sistematitzar, romanent fins a hores d'ara aïllades i inconnexes.

La primera d'elles és el **Libre del Mostassaf de Mallorca**, que en el seu dia fou curosament transcrit i publicat per Antoni Pons, precedit d'un estudi²⁹. El corpus principal d'aquesta publicació³⁰ correspon al **Còdex 27** de l'Arxiu del Regne de Mallorca, però a més a més, conté un apèndix documental en el que recollí un bon ventall de notícies referents a actuacions concretes del mostassaf. Un primer bloc³¹ d'aquest apèndix consisteix en una selecció del llibre signat com **A.H. 5.409** de l'Arxiu del Regne de Mallorca, mentres que un segon³² és un amplíssim recull de re-

²⁷ Sobre l'origen encara no massa clar d'aquest càrrec:

FEBRER ROMAGUERA; M.V. "*Los orígenes de la Mostassafia y su introducción en la Ciudad de Mallorca*" in XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Comunicacions I (Primera Part). Institut d'Estudis Baleàrics - Palma de Mallorca, 1.989 pp. 7-14.

PONS; A. *Libre del Mostassaf de Mallorca*. C.S.I.C. Escuela de Estudios Medievales - Mallorca, 1.949 pp. IX-LIX.

²⁸ ÀLVAREZ DE NOVOA; C. *La Justicia en el antiguo Reino de Mallorca*. - Palma de Mallorca, 1.971, pp. 47-48.

CASNOVAS y TODOLI; U./LOPEZ BONET; J.F. *Diccionario de términos históricos del Reino de Mallorca (S. XIII-XVIII)*. Institut d'Estudis Baleàrics - Palma de Mallorca, 1.986, p. 81.

²⁹ PONS; A. *Libre del Mostassaf...* Veure introducció.

³⁰ PONS *Libre del Mostassaf ...* pp. 1-137.

³¹ PONS *Libre del Mostassaf ...*, pp. 141-176.

³² PONS *Libre del Mostassaf ...*, pp. 177-342.

ferències documentals disperses a les diverses sèries del mateix Arxiu, com consta a la puntual signatura que acompanya a cada transcripció.

D'altra banda, s'ha consultat el **Capítols fabricats a circa la recta y bona administració del Offici de Mostassaf**, que foren cridats a 1.678, d'acord amb la còpia existent a **Suplicacions 63** de la secció A.H. de l'Arxiu del Regne de Mallorca. El mateix any se'n feu una impressió baix el títol de **Capítols per lo exercici de la Jurisdiccio del Magnifich Mostasaph**³³, re-editats a 1.712 i a 1.796, tot afegint-hi algunes disposicions posteriors, malgrat que en aquesta darrera data el càrrec de mostassaf ja havia desaparegut amb el **Decret de Nova Planta**³⁴.

Una tercera i important font és el conjunt de notícies recollides per Enric Fajarnés que, com a metge, mostrà un gran interès per aquest tema i ho reflectí a les planes del **Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana** (B.S.A.L.). A aquest erudit es deu el buidat sistemàtic de les **Actes del Gran i General Consell, Extraordinaris de la Universitat i Suplicacions**, fonamentalment pel S. XVI i XVII, tal i com indiquen les nombrosíssimes transcripcions aparegudes al referit Bolletí, totes amb indicació de la procedència del document.

També autors com Pere d'Alcantara Peña, Pere Antoni Sanxo i altres aportaren aquest tipus de notícies, a les que, per últim, s'hi ha sumat una petita sèrie de referències disperses que s'havia anat aglutinant al llarg de la realització d'altres treballs i que fins ara no havien trobat el seu lloc.

3. La neteja de les vies públiques.

A 1.950, Antoni Pons, tot parlant de les vies públiques de la Ciutat de Mallorca del S. XVIII i de la seva neteja escrivia que, de poder-les veure,

"las contempláramos a trechos empedrada de cuestras y riscos; surcada algunas por arroyos de agua immundas, bordeadas muchas por casas de aspecto triste y desmantelado. Y cuando no obstruyen el paso gallinas y otros animales domésticos, que campan a su gusto, merced a una libertad ya prescrita, vienen a atravesarse otros obstáculos que ofenden por

³³ A.R.M. - Reial Audiència - Impressos: *Capítols per lo exercici de la jurisdiccio del Magnifich Mostesaph, deretats per Su Illustríssima del Señor Virrey a XXXI Agost de M DC L XXX VIII a petició de Su Señoria del Ilustres y Molt Magnifichs Señors D. Fernando Gual y Moix, donzell; Francesch Armengol, Andreu Rosñol de Deste, ciutadans; Miquel Fiol, Francecesch Serra, mercaders; y Damià Cassa, ferrer; Jurats de la Universitat y Regne de Mallorca - En la Imprenta Real.*

³⁴ PONS *Libre del Mostassaf ...*, p. LVIII.

*igual la vista y el olfato. Montones de desperdicios, cuerpos casi putrefactos, se manifiestan de vez en cuando, echados a hurtadillas en medio de la vía pública, con manifiesto desacato a las disposiciones dictadas contra el abuso, harto punible, y reiteradas con heroica persistencia por parte de la superioridad*³⁵.

Diego Zaforteza y Musoles, quan a 1.953 parlava de la vella Ciutat de Mallorca, afegia:

*"El piso de terrisco, o empedrado, por lo general en mal estado, las calles angostas, sin alineación, sucias las más de las veces, con escaso alumbrado [...] su lobreguez y desaliño"*³⁶.

I, realment, l'únic que fan ambdós autors, en bona mesura, és recollir opinions anteriors, tals com la de l'Arxiduc Luis Salvador a 1.882³⁷, Ramón Medel a 1.889³⁸, o el ja esmentat Eusebi Estada³⁹, només per citar-ne qualcunes. Tots ells, d'una o altra manera, es manifestaren sobre el mal estat de les vies públiques de Ciutat en relació al seus carrers estrets i mancats de llum, que donaven peu a malifetes⁴⁰ i altres successos que molestaven les gents ben pensants de començaments de S. XIX⁴¹; tot configurant una xarxa viària que no conegué l'enllumenat públic fins 1.812⁴² i que, a la pràctica, no es va veure substancialment modificada fins el S. XX, com a derivació del ja referit enderrocament de les murades⁴³.

Tal estat de coses era ben alié a les intencions de les autoritats. Si Ciutat de Mallorca es presentava baix aquest aspecte, no era a conseqüència de la seva despreocupació o inhibició, ja que es dictaven i

³⁵ PONS; A. *Antiguas Historias*. Ed. Clumba - Palma de Mallorca, 1.950. pp. 41-42.

³⁶ ZAFORTEZA *La Ciudad de Palma .../I*, p. 288.

³⁷ HABSBURGO y LORENA; L.S. *La Ciudad de Palma*. Ajuntament de Palma - Palma de Mallorca, 1.981. p. 21.

³⁸ MEDEL; R. *Manual del Viajero en Palma de Mallorca* (1.889). El Drac, Editorial. Col. Drac Fascimil, n° 2 - Mallorca, 1.989. pp. 12-13.

³⁹ ESTADA *La Ciudad de Palma* (1.892), p. 93.

⁴⁰ PONS *Antiguas Historias*, pp. 126-154.

⁴¹ FAJARNES; E. "*Deshonestidades en un callejón cerca de la Inquisición y del Teatro (1.802)*" in B.S.A.L. Año XVI, Tom VIII, n° 242, (Mayo, 1.900), p. 292.

ibidem "*Escenas escandalosas en un callejon del Call (1.805)*" in B.S.A.L. Año XVI, Tom VIII, n° 245, (Agosto, 1.900), pp. 350-351.

⁴² PONS *Antiguas Historias*, pp. 155-198.

ZAFORTEZA *La Ciudad de Mallorca .../I*, pp. 236-268.

⁴³ LADARIA BAÑARES; Mª D. *El ensanche de Palma. Planteamiento del tema, problemática, construcción y valoración de un nuevo espacio urbano (1.868-1.927)*. Ajuntament de Palma - Palma de Mallorca, 1.992.

LLAUGER i LLULL; M.A. *Les rondes de Ciutat*. Govern Balear. Conselleria d'Obres Públiques i Ordenació del Territori - Palma de Mallorca, 1.992.

SEGUI AZNAR; M. *Arquitectura contemporánea en Mallorca (1.900-1.947)*. Universitat de les Illes Balears/Col·legi Oficial d'Arquitectes de les Balears - Palma de Mallorca, 1.990.

reiteraven les pertinents mesures per a la seva conservació. Si es rastreja fins el S. XIV, es troba com la Universitat ja comptava amb una persona que tenia obligació de tenir cura de la recollida de tot tipus de deixalles dins Ciutat⁴⁴, exepte el fems, com s'explica en aquesta referència de 1.479, segons la que havia de tenir

*"neta la dita Ciutat, tant los carrers curribles com carrerons, ço és que ab un asa e sàrrria, sobre la que aportera un drap de cànyem, lo qual drap los dits Magnífichs Jurats li doneran ab senyal de la dita Universitat, [...], anàs per la dita Ciutat, cullint i aplegant los gats, cans, gallines i altres animals morts e altres sutzures, e que aquelles portàs e llançàs a la mar, a les torres llevanteres, en lo loch acostuma lançar la sanch e altres sutzures de la dita carniceria [...]"*⁴⁵.

Al marge d'això, amb el pas del temps es va intentar comptar amb la col·laboració individual dels habitants de la ciutat. A 1.676, s'ordenava que cada persona, de qualsevol estament, grau o condició, havia de tenir cura de què el seu tram de carrer fos agranat com a mínim els dissabtes i els diumenges⁴⁶. Del cas que es devia fer de dita ordre en dóna compte cabal la seva reiteració, feta el mateix any, en el sentit de què

*"la limpieza dels Carrers y demes puestos de dins la Ciutat seria molt convenient a la salut pública, excusant.se algunas putrefaccions, que se experimenten de la poca aplicació dels Moradors, en limpiar cada hu son trast o contrada. Se ordena y mana, que de qui al devant tothom generalment de qualsevol lley, grau y condició sia, tinga obligació de fer netejar tot lo trast y encontrada de casa sua, y habitació comprenint.se tot el districte fins a lo enfront, encare que fo Plaça o altre lloch, publich y comú, sots pena de vint sous aplicadors, ut supra"*⁴⁷.

Amb tot, les places i carrers de Ciutat de Mallorca precisament no llúien i això fou una constant al llarg del temps. Per les disposicions del mostassaf es sap que la brutor seguia invadint-la any rera any: aigües brutes, terres, fems, animals morts, a més dels vius, i altres inmundícies es podien trobar a les vies públiques, quan no ultrapassaven a les cases dels veïnats sense cap escrupol, com li succeí al Convent de Santa Clara⁴⁸

⁴⁴ Elección de un encargado de la limpieza (1.344) in B.S.A.L. XXII, p. 156

⁴⁵ PONS; A. "Elecció d'un home encarregat de llensar a mar les sutzures que trobarà exepte fems, per la Ciutat (1.479)" in B.S.A.L. Any XXXVIII, Tom XIX, n° 496 (Febrer, 1.922), pp. 23-24.

⁴⁶ A.R.M. - Sup. 63 - f. 329: Cap. 95.

⁴⁷ *Capítols per lo exercici de la Jursidicció del Magnífich Mostesaph, decretats per Su Illustríssima del Señor Virrey a XXXI Agost de MCLXXVIII*. Corregits y reimpressos - En la Imprenta Reyala, any 1.796. (Ciutat de Mallorca), pp. 70: Cap. III.

⁴⁸ PONS *Libre del Mostassaf ...*

p. 156.- *Entre les monges de Santa Clara e Antoni Desvilar.*

pp. 157-158.- *Testimonis produïts per part d'en Berenguer Ricard, procurador de les monges del Monestir de Madona Sta. Clara. E assò per raó d'una tàpia la qual és migera entre Berenguer Desvilar e lo Monestir de Sta. Clara.*

o a altres espais d'ús particular⁴⁹, tot fent cas omís de l'obligació de disimular-les o, almanco, dur-les a llocs apartats on, aparentment, no causassin problemes. Així ho manava una disposició de 1.678⁵⁰ i que no fa més que recollir-ne d'altres anteriors amb els mateixos arguments en idèntic sentit i que es tornaren repetir a l'any 1.747⁵¹.

Tal panorama no és que fos exclusiu de Ciutat de Mallorca. Es poden citar, entre molts, els diferents nuclis de població de la República de Florència que oferien un paisatge urbà que res tenia que envejar⁵²; pràcticament el mateix desgavell que, per les mateixes èpoques, presentava la "**villa y corte de Madrid**"⁵³ i que no diferia del que es donava a qualsevol altra de les ciutats europees, més grans o més petites, fins i tot en qüestions urbanístiques⁵⁴.

Aquest desgavell es fa més patent quan més s'analitza la problemàtica en cada un dels seus factors, malgrat les actuacions de les autoritats per a controlar-ho⁵⁵. El primer dels esmentats, el de les aigües residuals, era greu. A la pràctica, fins ben entrat el S. XVII, només existia una única canalització d'aquest tipus en tota Ciutat, que discorria per l'actual **Carrer Morell**, i es sap de la preocupació de les autoritats tant per adobar-ne els deperfectes com per netejar-la, com ho demostren algunes notícies aïllades. A 1.397, per exemple, es va procedir a escurar-la i es tracta de la que recollia les aigües residuals de la Juraria de l'Hospital de Sant Andreu i de la Presó⁵⁶. En molta posterioritat, es sap que es va fer el mateix amb les de del Call i de la Plaça de la Inquisició, en els anys 1.656 i 1.657 respectivament⁵⁷.

⁴⁹ A.R.M. - A.H. 5.409 - f. 71v: 8 de gener de 1.938. Prohibició de tirar "*sutzura, ni terra, ni fens ne metra porchs en la carrera qui.s derrerera l'alberch den Bonanat Sureda*", baix pena de 20 s.

⁵⁰ A.R.M. - Sup. 63 - f. 318: Cap. 1.

⁵¹ FAJARNES; E. "*La limpieza pública en Palma (1.747)*" in *B.S.A.L.* Año XIV, Tom VII, nº 222 (Septiembre, 1.898), p. 40.

⁵² CIPOLLA *Contra un enemigo ...* pp. 24-26.

⁵³ SALAS; H. *La España Barroca*. Altalena, Ed. Col. La Historia Informal - Madrid, 1.978. pp. 48-52.

⁵⁴ BENEVOLO; L. *La Ciudad Europea*. Ed. Crítica/Grijalbo. Col. La construcción de Europa - Barcelona, 1.993, pp. 79-166.

GARCIA i ESPUCHE; A./GUARDIA i BASSOLS; M. *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*. Edicions de la Magrana/Institut Municipal d'Història - Barcelona, 1.986.

VRIES; J. de *La urbanización de Europa 1.500-1.800*. Ed. Crítica - Barcelona, 1.987.

⁵⁵ No s'ha d'oblidar que una bona part d'aquest interès responia també a qüestions de caire estratègic-militar per a la defensa de Ciutat. Confer:

A.R.M. - Miscelàneas Pascual - Tom V - pp. 369-377: "*Estado de las murallas y algunos pisos de algunas calles en 1.681*".

⁵⁶ PONS *Libre del Mostasaf ...: Per l'escuró de la cèquia comuna de la presó, juraria e espital de Sant Andreu*, p. 164.

⁵⁷ A.R.M. - A.H. 5.408:

f. 40v: El 9 de setembre de 1.656 s'acabaven de reparar una sèrie de clots existents a la clavaguera del Call.

El que si hi havia era la intenció d'incrementar-ne l'existència, sinó de clavagueres generals, si, com a mínim, la de sèquies cobertes, tal i com s'intentà al S. XVII, moment en què es va ordenar que totes les aigües brutes de les cases havien de canalitzar-se, tant si els residents a la casa eren propietaris com llogaters, en un tèrmini de vuit dies, baix pena de 2 L. 10 s.⁵⁸.

Sobre les brutícies, en caràcter general, una de les primeres disposicions conegudes, possiblement de finals del S. XIV, fa referència a què es penaria amb un ban de 6 s. si es desobeïa el manament de no tirar brutor o aigua a les portes de Ciutat, ni en les barbicanes ni en el nou carrer fet devora el mur.⁵⁹ Aquesta mesura es complementava amb la prohibició de tirar des de finestres i terrats **"aigües letges"** a la carrera, autoritzant-se només el vertit de les provinents de pluges i d'escurar pous, a més de les derivades de netejar certs utensilis com botes, carretelles i cups⁶⁰.

A 1.676, una de les causes més esteses d'embasament eren les lleixivades provinents de les bugades domèstiques, circumstància que s'intentava controlar ordenant que s'instal·lassin canonades a les cases per a què aquestes aigües vesassin fins en terra sense esser vistes⁶¹. Als vertits resultants de les feines que es poguessin desenvolupar a l'interior de les vivendes s'hi afegien les originades per altres petites tasques domèstiques, o complementàries d'aquestes, comunment realitzades per les dones directament al carrer. Tal és el cas de la neteja de llana, que habitualment es feia així⁶².

Però no només eren les aigües de les cases particulars. Els anomenats **"llevadors"** o rentadors públics també hi contribuïen. Per tal d'esquivar-ho, a 1.479 es disposà que els que es trobassin el centre de Ciutat i fossin confrontants amb Sa Riera havien de tenir **"cèquies e angullidors"** que conduïssen les seves aigües al llit de la torrentera⁶³. Per a la resta de la ciutat no sembla que es preveïessin solucions.

A l'any 1.668, Antoni i Jacinta Cortés posseïen uns d'aquests **"llevadors"** a la Porta de Sant Antoni i els desaiguaven

"per damunt terra o siquia descuberta, y no per canonada cuberta [...]"

f. 65v: El 17 de novembre de 1.657 es va escurar la clavaguera de la Plaça de la Inquisició.

⁵⁸ *Capítols per lo exercici ...*, pp. 71-72: Cap. IV.

⁵⁹ PONS *Libre del Mostassaf ... XV. Capítols de no gitar pedres al mur de la Ciutat, ne sutzura fer a les portes de la mur[alla] ne a la cequia, ne besties mortes gitar, e de femers*: Cap. 2, p. 66.

⁶⁰ PONS *Libre del Mostassaf ... XV. Capítols de clavagueres e de carreres e de taules*, Cap. 6, p. 53.

⁶¹ A.R.M. - Sup. 63 - f. 318v: Cap. 3.

⁶² A.R.M. - Sup. 63 - f.319: Cap. 11.

⁶³ PONS *Libre del Mostassaf ... XV. Capítols de clavagueres e de carreres e de taules* Cap. 10, p. 53.

cosa inconvenient a la salut [...] prendra la dita aygua per damunt terra se ha de ocasionar algunes enfermedats per mal olor que causa dita aygua com la trehuen dels dits levadors per star empantanada”.

Com a resultat de la denúncia que es va interposar, es procedí a una visura i es va resoldre ordenar que s'instal·lassin les necessàries sèquies cubertes, tota vegada que

“per ser molt danyós y perillos de infectar.se los ayres en aquellas pars la experiencia que.s té de los molts malalts que.s troben en la visindat y que les ocasionen les aygues putrefactes dels llevadors [...]”⁶⁴.

Al que s'ha dit, s'ha de sumar la problemàtica de les aigües residuals provinents de les activitats manufactureres que encara en el present es diuen contaminants. Les instal·lacions dedicades a elles, i contra les que avui en dia s'alcen constants protestes per la seva condició de nocives, es trobaven ubicades en el cor de les ciutats, constituint un problema comú a tot l'Occident europeu, no menor que el que provoquen les actuals, ja que les conseqüències de certes activitats artesanals de la Baixa Edat Mitja i l'Edat Moderna no eren més inòcues, per a l'època, que algunes de les del món actual⁶⁵. D'entre totes elles, tres són els exemples més representatius que es poden donar per a Ciutat de Mallorca: els tints, els molins drapers i les adobaries.

Els tints, tant els de draps de llana, com els de seda, cotó o líl, donades les seves característiques d'indústria poc desitjable en el sí d'un nucli urbà, ja a 1.381 foren objecte d'una disposició que ordenava el seu desplaçament de l'interior, obligant a que fossin instal·lats fora murada⁶⁶, sense que els contratemps econòmics que tal disposició pogués suposar pel Col·legi de Tintorers servissin d'atenuant⁶⁷.

La problemàtica de la contaminació provocada pels tints era conseqüència de dos factors: per una part, consumien una considerable quantitat d'aigua que quedava totalment inutilitzable per a qualsevol altra activitat degut als residuus químics derivats del propi tintatge (mordents i colorants) i de la netetja posterior dels draps (argiles i sabó) que hi

⁶³ PONS *Libre del Mostassaf ...: XV. Capitols de clavagueres e de carreres e de taules* Cap. 10, p. 53.

⁶⁴ FAJARNES; E. *“Peligro de las acequias descubiertas (1.668)” in B.S.A.L. Año XVI - Tom. VIII - nº 249 (Diciembre, 1.900) pp. 456-457.*

⁶⁵ CORDOBA DE LA LLAVE; R. *“Los residuos de origen industrial de la Córdoba medieval y su tratamiento” in Actes de les IX Jornades d'Estudis Històrics Locals: La manufactura urbana i els menestrals (S. XIII - XVI). Institut d'Estudis Baleàrics. 21/23 de Novembre de 1.990 - Palma de Mallorca, 1.991. pp. 41-54.*

⁶⁶ CATEURA BENNASSER; P. *Política y finanzas del Reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón.* Institut d'Estudis Baleàrics - Palma de Mallorca, 1.982. Tot citant: A.R.M. - Còdex Roselló Vell - f. 289.

⁶⁷ BERNAT i ROCA; M. *“De la companyia al monopoli: El cas dels tints (S. XV)” in T. IX, nº 18, pp.*

quedaven en suspensió i, de l'altra, per la pol·lució atmosfèrica que suposava la contínua emissió dels fums de la combustió de les llenyes per alimentar els focs de les tines. Ambdues raons justifiquen sobradament el que se'ls volgués tenir fora de Ciutat.

El trasllat a la zona exterior no fou ràpid. A començaments del S. XVI, encara restaven obradors de tints residuals a l'interior de les murades i s'ubicaven principalment entorn de l'anomenat **Carrer dels Abaixadors**, actual **Carrer de Jovellanos**, en botigues que tenien els seus darreres sobre Sa Riera, cosa que permetia evacuar les aigües brutes provinents del tintat i la neteja dels draps directament al seu llit⁶⁸. Amb la desviació d'aquesta torrentera, a 1.613, això ja no fou possible i el problema es desplaçà temporalment cap a les afores. No serà fins a 1.715 que se'n trobaran altra cop d'instal·lats dins murada, al Carrer dels Olms, i sols com a conseqüència d'haver enderrocat les cases de tints exteriors⁶⁹, sense que això evitàs les corresponents queixes i protestes per la seva insalubritat⁷⁰.

A 1.661, Pere Antoni Ripoll, tintorer, sol·licità permís per obrir uns tints "*en lo hort devant lo abeurador de la Porta Pintada*", cosa que li fou concedida amb la condició que no causàs problemes d'embasaments d'aigües als veïnats convents de Santa Catalina de Sena, Santa Margalida i el d'Itria, per la qual cosa havia de

*"envencar les aygues y vasures de dits tints, de manera que no.y hagués pantanos ni basses de aygua que poguessen dar alguns vapors [...]"*⁷¹.

En concret, el convent d'Itria sí que fou víctima de les molèsties ocasionades per uns altres tints i en el mateix any de 1.661. Els tintorers Rafel i Joan Pont de la Terra, que tenien els seus obradors veïnats de dit convent, reberen ordre de construir sèquies per permetre l'evacuació de

⁶⁸ ZAFORTEZA y MUSOLES; D. *La Ciudad de Mallorca.../II* p. 35.

⁶⁹ SANTANER MARI; J. *Historia del Arrabal de Santa Catalina*. Gráficas Miramar - Mallorca, 1.967. pp. 44 i 44. Es tracta d'una de les conseqüències de l'establiment, al s. XVIII, de l'anomenada "*zona polèmica*" pel que fa a la distància de seguretat que imposava la servitud militar de l'època, que exigia una distància de 1.250 m. entre la murada i les edificacions més proximes. A més dels tints, suposà l'enderrocament de convents com el de Santa Catalina, que donà nom a la barriada encara existent, el d'Itria i el de Jesús. Confer:

PONS FÁBREGUES; B. *Los Capuchinos. Fundación de esta Orden. Sus monasterios. Propiedad de sus edificios*. Estampa Tipográfica de Francisco Soler Prats - Palma de Mallorca, 1.909, pp. 19-22.

⁷⁰ FAJARNES; E. "*Insalubridad de las tintorerías de la Calle Olmos (1.715)*" in *B.S.A.L.* Año XVI, Tom VIII, nº 247, (Octubre, 1.900), p. 210.

⁷¹ A.R.M. - A.H. - E.U. 75 - f. 153v-154. Publicat a:

FAJARNES; E. "*Industrias insalubres cerca del Convento de Itria (1.661)*" in *B.S.A.L.* Año XVII - Tom. VIII - nº 248 (Noviembre, 1.900) p. 449.

les aigües contaminades que vessaven dels seus tints i que s'empantanaven⁷².

D'altra banda, els molins drapers també eren un focus de problemes. A l'igual que en el cas dels tints, les aigües emprades quedaven fortament impregnades d'elements com terres desengreixants, amoniac i sabó, que les inutilitzaven. Uns dels més conflictius dels emplaçats a l'interior de Ciutat eren els del **Carrer den Sintes**, devora la **Plaça Major**. Eren dos i a 1.628 foren denunciats per què

"ab la aygua corrupta y embassada de que.s servexen dits molins són dañoses, nocives y perjudicials a la salut humana dels moradors de la present Ciutat".

Reberen la visita dels morbers i la conclusió a la que arribaren fou la de recomanar que l'autoritat competent

*"se servesca manar llevar y destruir del tot los molins drapers que se troben dins Ciutat"*⁷³.

Tal ordre apuntava quelcom més que el conflicte higiènic i sanitari, que no era sols exclusiu d'aquest molins. De fet, entroncava amb tota una altra problemàtica de caire polític i econòmic, que afectava al conjunt de molins drapers de Ciutat de Mallorca, independentment de la seva ubicació⁷⁴. El que és cert és que la recomenació d'enderrocament no fou atesa. A 1.634, la situació es tornà repetir: els moliners deixaven córrer lliurement

"la aygua sabonosa que ix de les cases de dits molins a la plassa del Carme, que.s prohibi per ser danyosa a la salut humana".

Veïnats i vianants es varen queixar novament i altre cop es repetí la visura, podent comprovar-se que

"han fets dos pous dins la matexa casa a.hont llansen dita aygua perque no isca fora"

havent cesat el problema d'aquesta manera⁷⁵, almenys aparentment. Però a 1.667 es tornà donar una situació idèntica⁷⁶ i sembla que no s'assolí una definitiva solució fins que s'instal·là una canonada que conduís les maleïdes aigües a la clavaguera de La Rambla, tot aprofitant que a 1.680 es procedia a

"[...] reduir esta sequia en millor posant.la ab forma que pugua recullir les ayguas dels confrontants cubrint.la de manera que se scuren los pan-

⁷² A.R.M. - A.H. - E.U. 75 - f. 157v.

⁷³ A.R.M. - A.H. - E.U. 68 - f. 137-137v.

⁷⁴ BERNAT i ROCA; M. *Els "III mesters de la llana": Paraires, Teixidors de Llana i Tintorers a Ciutat de Mallorca (S. XIV-XVII)*. Tesi Doctoral. Universitat de les Illes Balears. Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts. Febrer, 1.992. Tom I, ff. 142-144.

⁷⁵ FAJARNES; E. *"Desagües peligrosos para la salud en la Calle de Sintes (1.634)" in B.S.A.L. Año XVI - Tom. VIII - n° 346 (Septiembre, 1.890), p. 368.*

⁷⁶ A.R.M. - A.H. - E.U. 77 - f. 19.

tanos de estas malas ayguas [...] que ocasionen molts de en-fados y afera.la se tem la salut dels vicins"⁷⁷.

L'adobat de les pells i cuiros exigeix la utilització d'alum i tanins, productes fortament contaminants que impregnaven les aigües vesants de les adobaries. Pells i cuiros, tant en fresc a l'espera de l'adobat, com en remull dins de l'aigua preparada químicament desprenien una pudícia constant i ocasionaven embassament feterosos.

Una part d'aquestes pells provenien de les carnisseries de Ciutat, altres de la matança domèstica⁷⁸. Eren adquirides tant per particulars com pels assaonadors i blanquers. De darreries del S. XIV o primers anys del S. XV, es té que es va haver de vetar que ningú posàs a aixugar pells fresques ni cuiros pudents de qualsevol animal en els murs de la Ciutat ni a qualsevol altra indret⁷⁹. Aquesta ordre general es va veure completada amb disposicions més particulars que especificaven llocs més puntuals on no exposar-les, com eren la "*Carrera dels Mercaders del Pont Jussà, de la taula den Renovard a la Porta den Segarra*"⁸⁰ o en el **Sortidor** i el **Moll Nou**, si bé en aquest darrer indret s'admetien, com a excepció, els cuiros que s'haguessin banyat a les naus amb aigua de mar per accident⁸¹.

Per altra part, des del S. XIV, hi havia l'obligació per part dels carnisers d'exhibir les pells provinents dels animals sacrificats penjades a les taules de tall per si el mostassaf les volia reconèixer. Hi havien d'estar fins el vespre, empudegant l'aire, moment en què els assaonadors podien recollir-les i dur-les a les adobaries⁸². Amb el temps, es va fer patent que

"tenir tot lo dia les pells de les bèsties scorxades aporta gran pudor y poria causar alguna infecció".

A 1.538 es determinà que sols estiguessin penjades fins a migdia, podent-les retirar llavors a la carnisseria⁸³, lloc d'on passaven a mans dels

⁷⁷ FAJARNES; E. "*La alcantarilla de La Rambla construida en el S. XVII (1.680)*" in *B.S.A.L. Año XV - Tom. VIII - nº 227* (Febrero, 1.899) p. 35.

⁷⁸ CORTES; B. *La Royal Casa General d'Espòixits de Mallorca. Monografia Històrica (1.798-1.842)*. Escola-Tipogràfica Provincial - Ciutat de Mallorca, 1.923, p. 230: Aquestes pells rebien el nom específic de "pells de ventura" o "pells ventureres".

⁷⁹ PONS *Libre del Mostassaf ...: I. Capitols dels Carnicers*, Cap. 42, p. 7.

XVI. Capitols comuns sobre los ornamentals de la ciutat, Cap. 7, p. 55.

⁸⁰ PONS *Libre del Mostassaf ...: XVI. Capitols comuns sobre los ornamentals de la ciutat*, Cap. 6, p. 55.

⁸¹ PONS *Libre del Mostassaf ...: XVI. Capitols comuns sobre los ornamentals de Ciutat*, Cap. 25, p. 57.

⁸² PONS *Libre del Mostassaf...: I. Capitols dels Carnicers*, Cap. 51, p. 8.

⁸³ PONS *Libre del Mostassaf ...: Que les pells de les bèsties, se scorxaran fins a mig dia, no puxan scorxar los scorxedors o carnicers fins passades sis hores de dia, y las pells de les bèsties, se scorxaran de mig dia en avall, deguen estar en la cerniceria, sens stojar fins al vespre*. pp. 11-12.

assaonadors i blanquers, essent aquesta la pràctica encara imperant a les darrerries del S. XVII⁸⁴.

Entorn a les adobaries, les aigües fètides i la pudor de l'aire arribà a donar un segon nom al **Carrer dels Assaonadors**, que passà a denominar-se **Carreró Brut**⁸⁵. Com a conseqüència, va existir tota una pràctica al llarg de 500 anys de no deixar estendre les seves activitat fora dels carrers acceptats tradicionalment en el Barri de Sa Calatrava, tal i com es recordà a 1.735 amb motiu de voler-se instal·lar unes adobaries fora d'aquest espai, "*pues son [...] hediondas*"⁸⁶. La fama d'manufactura grollera acabà, fins i tot, per determinar la imatge externa del propi Col·legi de Blanquers i Assaonador a tal punt que, a 1.595, era descrit com

*"[...] el mes brut, mes oiecte y hidiondo offici de tots los officis, porque quasi de ordinari han de fer feyna desnuus y sens bragues y tal que no mareix esser exercit per ningun home ben nat ni honrat [...]"*⁸⁷.

Una quarta activitat contaminant no estrictament urbana, però que si afectava als habitants de Ciutat i, especialment, als del Terme era l'amarat de cànjom i lli. La perillositat de les aigües emprades en la seva preparació deriva de les substàncies que aquestes dues matèries tèxtils contenen. El cànjom emprat per al tissatge és el de la varietat **Cannabis Sativa L.** que, si bé en menor quantitat que la **Cannabis Indica**, conté la reina d'**haxix**⁸⁸, a més de què la planta, en verd, conté un oli volàtil d'efecte narcòtic i en els llocs on es sembra sol haver-hi febres intermitents⁸⁹. El lli pertany a la varietat **Linum Usitatissimum L.** i quan es fa la seva maceració en aigua freda produeix certa emanació, encara que petita, de cianhídric⁹⁰. Els motius exposats són suficients per comprendre la necessitat d'establir qualche tipus de control sobre la ubicació dels seus llocs de manipulació, ja que

⁸⁴ A.R.M. - Sup. 63 - ff. 325-326; Cap. 60, 61, 62, 63, 64, 65 i 66.

⁸⁵ ZAFORTEZA. *La Ciudad de Mallorca ...* III pp. 245-246; Tom. III, pp. 199-200.

⁸⁶ FAJARNES "*Perjuicios para la salud pública de las adoberias (1.735)*", p. 51.

⁸⁷ A.R.M. - L.R. 91 - f. 294-294v.

⁸⁸ OPISSO y VIÑAS; A. *Plantas Industriales*. Sucesores de Manuel Soler, Editores - Barcelona, /s.a./, pp. 84-86.

FONT QUER; P. *Plantas Medicinales. El Discòrides renovado*. Ed. Labor S.A. - Barcelona, 1.988 pp. 127-130.

⁸⁹ ELIAS DE MOLINS; R. *Tratado de medicina rural*. Biblioteca Agrícola Ilustrada - Madrid/Barcelona, 1.884, pp. 118-119.

⁹⁰ OPISSO *Planta Industriales*, pp. 86-87.

FONT *Plantas Medicinales ...*, pp. 411-413.

els efectes dels vapors emanats de l'amarat eren ben coneguts, especialment en llocs on el seu conreu i preparació es poden esser definits com a intensius, com era el cas de Sa Pobla⁹¹.

La primera regulació de la que es té notícia data de 1.513 i afectava a tota illa, marcant-se en precisió quins eren els punts de cada indret en els que, obligatòriament, s'havia de fer l'amarat⁹². A 1.676, concretament per Ciutat de Mallorca, s'estatuïa que

*“ninguna perçona gos amerar lli, ni cañum a ningun lloch del terma de la Ciutat que sia menos distant de dos mil passas y que en lo lloch a.hont se amererá no.y puge entrar bestiar per beura, sots pena de sinch lliures per cada vegada aplicadora, ut supra y lo lli o cañum perdut”*⁹³.

A 1.696, possiblement com a resultat del cas omís que es devia fer d'aquesta disposició, els Jurats decidiren ratificar les disposicions de 1.513, que foren novament cridades i publicades. A 1.712 es repetí la crida i a 1.796, encara s'insistia en la necessitat de subjectar-se als llocs marcats tot argumentat, a l'igual que a 1.513, que

*“podria la major copia de vapors, que las ayguas corrompudas despedirian, inficcionar los ayres y causar algunas epidèmias y enfermedats”*⁹⁴.

Els llocs d'amarat autoritzat en el Terme de Ciutat de Mallorca eren els següents:

“El de Son Pont de la Terra = El de la viña dita den Fonoll = El de Son Llompard de Gabriel Palou = El de Son Caldés = El del Rafal anemenat Selasas = El de Son Gallard = El de Son Axeló de Sant Jordi = El de Son Suñer en lo hort vell = El de Son Suñer en lo hort nou = El de Son Sant Joan = El de Guillem Tiá de Son Sant Joan = El de Gregori Gosis = El de Son Oms = El de Son Metge = El de Llabía = El de Son Net = El de Son Garcia = El del Rafal o Casa de Hieronym Socias = El de Son Manuel = El de Son Olivaret = El de Rafel Brondo = En los de Son Bisbal = El de Nadal Fiol = El de Joseph Pujol = El de Don Orlandis = El de Fernando Gual y Moix = El del Refal Vell de Son Forteza.

En tos los quals, y no altres se podrà amerar, com també en tots los altres safareixs, y Estañys, o Basses qui es troben mes enllá del Torrent

⁹¹ BERARD; G. de *Viaje a la Villas de Mallorca - 1.789*. Ajuntament de Palma - Palma de Mallorca, 1.983, p. 294.

⁹² FAJERNES; E. *“Ordinacions sobre amerar llins y cañum en els viles de Mallorca, fetes en 1.513”* in B.S.A.L. Año XV, Tom VIII, nº 231, (Junio, 1.899), pp. 89-92. L'ordre i crida corresponent que aquí es publicà només conté la Ciutat d'Alcúdia i les viles.

⁹³ A.R.M. - Sup. 63 - f. 328: Cap. 84.

⁹⁴ *Capitols per lo exercici ...* pp. 66-67.

del Pont de Inca, çots pena cada contrafació de 10 lliures y la cosa perduda [...]»⁹⁵.

El problema dels fems també podia arribar esser agobiant. Hi havia el costum generalitzat el guardar-lo, especialment els dels animals, ja que era el fertilitzant més apreciat per abonar els camps i això duia a l'afany d'enmagatzamar-lo⁹⁶. En aquest sentit és en el que s'ha d'intrepretar una primera disposició, segurament del S. XV, de què cap hortolà o hortolana gossas fer femers en els camins públics⁹⁷, i que es troba pràcticament reiterada amb els mateixos termes a 1.676, però concretitzant-se més a l'interior de Ciutat, tot dient que

“no sia perçona alguna qui per los carrers publichs, gos ajuntar ni aplegar fems a titol de guardar aquells un dia per altra, sots pena de 20 s. [...]»⁹⁸.

Un gran productor de fems era el conjunt de tot tipus d'animals que transitaven o, simplement, vivien al carrer. Entre els primers, s'han de comptar els ramats que entraven a Ciutat amb destí al consum. Les bèsties de transport hi contribuïen en gran manera, ja que, tal i com deien els moliners d'aigua,

“[...] vagen per la Ciutat tants animals de femeters, de traginers de garrot, de tiradors de terra, de altres mil maneres de exercicis com de treguiners de lenyas, de carbons, de forment ett.»⁹⁹

A elles s'hi afegien els animals domèstics. Entre aquests, es trobaven els porcs, sobre els que hi havia disposicions que intentaven regular la seva presència dins Ciutat i afectaven per un igual als carnisers que els tenguessin per a la venda de la seva carn i als particulars que volguessin fer-ne la matança domèstica. Els carnicers tenien prohibit entrar-ne dins murades i tenir-los a lloure dins Sa Riera. En tot cas, els havien de tancar en els seus corrals per tal de què no sols no embrutassin sinó que tampoc *“puxen fer dan algun en publich o privat”* i això només per un dia¹⁰⁰. Els particulars no sols els havien de tenir tancats, sinó també fermats. L'única excepció admesa eren els **“porchs de Sant Antoni”**¹⁰¹, destinats a rifes i que gaudien d'un especial privilegi per pasturar per dins Ciutat¹⁰². Amb tot, el bestiar porquí anava a lloure, tot realitzant

⁹⁵ *Capitols per lo exercici ...*, p. 67-69: Cap. I.

⁹⁶ CIPOLLA *Contra un enemigo ...*, pp. 36-37.

⁹⁷ PONS *Libre del Mostassaf ...: XX. Capitols de no gitar pedres al mur de la ciutat, ne sutzura fer a les portes de la mur[alla] ne a la cequia, ne besties mortes gitar, e femers*, Cap. 1, p. 66.

⁹⁸ A.R.M. - A.H. - Sup. 63 - f. 319: Cap. 12.

⁹⁹ PONS; A. *Ordinacions Gremials i altres Capitols a Mallorca (S. XIV - XV)*. Estampa de'n Guasp - Ciutat de Mallorca, 1.930: *Capitols dels Moliners de Aygue*, p. 163.

¹⁰⁰ PONS *Libre del Mostassaf ...: I. Capitols dels Carnicers*, Cap. 31, p. 5.

¹⁰¹ PONS *Libre del Mostassaf ...: I. Capitols dels Carnicers*, Cap. 57, p. 9.

¹⁰² FAJARNES; E. *“Privilegio concedido a los antonianos de apacentar cerdos por las calles”* in *B.S.A.L.* Año XL, Tom XX, nº 525 (Juliol, 1.924), p. 101-103.

una doble actuació: per una part, eliminant amb la seva voracitat innata part de les escombreries que anaven a parar als carrers i generant-ne de nova, a la vegada que, per una altra, desbarataven comitives religioses i devoraven infants:

*“anant lo Santissim Sagrament en case de algun malalt, se ha vist un dels dits animals evestir per mig de los qui portaven el palio y pañar fer caura el sacerdot hi portava lo S^m Viatico, lo mateix se ha seguit en ocació de procesons, per altra part se ha tambe comprovat que han donat y donen molt gran dany, pues se ha vist menjar un minyo de llet que se mare havia dexat a la porta, y estos dias passats, per fam, un de dits animals llevar una cama a una minyona la qual encara vuy està en cura”*¹⁰³.

A això s’han d’afegir altres contratemps que podien suscitar reaccions més o manco airades per part dels afectats i que podien acabar amb la mort violenta d’aquest animals¹⁰⁴. Evidentment, els porcs es podien tenir fora de les murades, però en aquest indret també hi havia certes restriccions: per ordre de 1.402, porcs i truges no podien grufar dins la Sèquia de Canet ni tan sols apropar-s’hi a menys de quatre palms de Montpeller¹⁰⁵. Clar que tal prohibició es feia extensiva al bestiar boví¹⁰⁶, així com al bestiar menut (ovelles, cabres, ...) i el bestiar equí¹⁰⁷. Lògicament, aquestes limitacions d’espai obligaven a la gent a espabilar-se i cercar llocs on poder tenir els ramats, tant i més si eren guardes de porcs ja que la seva cria dins el recinte de Ciutat podia suposar considerables beneficis, tal i com els succeïa als antonians¹⁰⁸. Per tant, no és d’estranyar la localització, entre unes ordinacions de l’Ofici de Paraires de 1.432, d’una disposició en la que s’especificava que els guardes del Tirador no havien de permetre que ningú ficàs en el recinte d’aquesta instal·lació cap casta de bestiar, ni gros ni menut, per a què hi pasturàs, marcant-se una pena de 5 s. per animal que s’hi trobàs i que havia de satisfer el propietari¹⁰⁹.

Els animals de ploma també eren prou presents i pululaven pels carrers i places. Per ordre de 1.397, es sap que les gallines no podien anar a lloure, especialment *“de la sglesia de Sant Miquel fins a la Porta*

¹⁰³ FAJARNES *“Privilegio ...: I. Graves inconvenientes de ir los cerdos por las calles de Palma (12 de julio de 1.627)”*.

¹⁰⁴ A.R.M. - A.H. 5.409:

f. 71.- 9 de gener de 1.398. Tal fou la sort que va córrer una truja sanada propietat de “n.Argiles” i que fou morta a adestralades.

¹⁰⁵ PONS *Libre del Mostassaf ...: Font de Canet*, Cap. 2, p. 255.

¹⁰⁶ PONS *Libre del Mostassaf ...: Font de Canet*, Cap. 3, p. 255.

¹⁰⁷ PONS *Libre del Mostassaf ...: Font de Canet*, Cap. 5, pp. 255-256.

¹⁰⁸ FAJARNES *“Privilegio ...: II. El apacentar cerdos en el recinto de la Ciudad producía 500 L. anuales (1.775)”*, pp. 101-102.

¹⁰⁹ A.R.M. - A.H. - Sup. 34 - f. 238-279: Cap. <9>.

Pintada” ja que embrutaven l'aigua de la Sèquia de Ciutat; en general, s'havien de tenir tancades dins dels albergs o en les anomenades “**palle-res**”¹¹⁰. A 1.398 es reiterà un manament contra porcs i, de passada, contra les gallines, havent-hi d'afegir ànades i oques, tot especificant que el **Moll**, el **Sortidor** i la **Plaça del Blat** eren llocs particularment vetats¹¹¹, de la mateixa manera que hi tenien la **Plaça de la Quartera**, juntament amb els coloms¹¹². Aquest indret devia esser visitat en particular per aquest animalons, ja que en ell podien pellucar els grans aperduats dels cereals a la venda.

Fins i tot després de morts, els animals podien embrutar les vies públiques, ja que no era un fet estrany que els seus cossos hi fossin abandonats, encara que sembla que hi havia llocs predilectes per deixar-los com el vall de murada i l'anomenada “marina” de la Porta del Temple. Llocs als que, per altra part, també hi anaven a parar les despulles de la carnisseria, malgrat que, des d'antic, les bèsties mortes i les deixalles de les destinades al consum alimentici s'haguessin de dur a tirar a les Torres Llevaneres¹¹³.

Directament relacionat amb l'eliminació del fems provinent dels animals es troben les eufemísticament denominades “**privades**” o “**secret-es**”¹¹⁴, que necessitaven periòdiques netejes dels pous negres¹¹⁵. Es sap de la seva existència corrent a les cases de Ciutat de Mallorca des de ben prest, com ho demostren algunes referències de 1.397 sobre els problemes d'humitat que aquestes instal·lacions provocaven a les parets mitgeres¹¹⁶.

¹¹⁰ PONS *Libre del Mostassaf ...: Que ningú fassa sutzures en les fonts. Que les galines sien tancades*, Cap. 2. p. 246.

¹¹¹ PONS *Libre del Mostassaf ...: Que nigú leix anar franc galines, ànedes ne altres animals*, p. 247.

¹¹² PONS *Libre del Mostassaf ...: IV. Capitols de revenedors de volateria e d'ous e de casses e de mercers e foramtges e tenders*, Cap. 9, p. 22.

¹¹³ PONS *Libre del Mostassaf ...: XX. Capitols de no gitar pedres al mur de la ciutat, ne sutzura fer a les portes de la mur(alla) ne a la cequia, ne besties mortes gitar, e de femers*, Cap. 3, p. 66.

¹¹⁴ GUERRAND; R.H. *Las letrinas. Historia de la Higiene Urbana*. Edicions Alfons, el Magnànim. Institució Valenciana d'Estudis d'Investigació. Col. Estudios Universitarios, nº 48 - València, 1.991.

¹¹⁵ Aquests pous es construïen en el subsol, prop de les vivendes i eren sovint reutilitzats. Així es tenen pous d'època islàmica encara emprats en plena Edat Mitja.

La seva construcció era feina dels picapedrers i el seu coll sovint es trobava cobert per un petit arc de descàrrega, ja que es trobaven atravesats per parets mitgeres:

GELABERT; J. *De l'Art de Picapedrer*. Diputació Provincial de Balears. Instituto de Estudios Baleáricos. C.S.I.C. - Palma de Mallorca, 1.977 p. 28: “*se diu un arc paredat devall terra [...] se saqueix a un buit de una sitja o algun lloc extraordinari [...]*”.

¹¹⁶ A.R.M. - A.H. 5.409:

f. 4.- 12 de gener de 1.387. Una privada propietat de Guillem Sala provocava humitats a l'alberg de Ramon Discles (?), per què la seva canonada estava en males condicions. f. 38.- 16 de març de 1.397. Una privada o “letrina” (sic) de Domingo Caranyana causa humitats a la casa de Guillem Sadurn i el mostassaf dictamina que s'ha d'arreglar a “comuns messions”.

Fins i tot, i degut a aquesta situació entre cases veïnades, eren objecte de compra-venda entre immobles pròxims, tal i com succeí, a 1.466, amb la d'unes cases situades a la Plaça de Cort¹¹⁷.

Les vivendes devora Sa Riera, entre la Porta Plegadissa i la mar, que disposassin de "**privada ne aygueres**" descarragaven en el llit d'aquesta i ho havien de fer per un canó de tal manera que la brutícia no es pogués veure¹¹⁸.

El contingut dels pous negres¹¹⁹, de detritus majorment humans, també era molt desitjable com a fertilitzant i, cal suposar, que s'intentaven retenir fins un cert punt, per tal d'esser igualment venut als hortolans. D'aquí el fet de regular el com i el quan s'havien d'escurar, posant un especial esment amb la rapidesa amb què s'havia de fer:

*"de nits passada la queda, tenint llum ences tot lo temps que se trebellerá, y antes del dia tinga obligació de tepar lo clot, o bassas, y lo carrer net, sots pena de vint sous"*¹²⁰.

Com ja s'ha dit, els principals interessats en els fems eren els hortolans que l'adquirien i havien de transportar-lo fins als horts, tant als interiors de Ciutat com als del Terme¹²¹. A ells anava dirigida la prohibició d'emprar les mateixes sàrries en les que haguessin transportat les hortalisses i fruites per endur-se'n aquesta matèria¹²².

A més de tot el que s'ha dit, hi havia la problemàtica de la retirada de les escombraries que originaven la **Carnisseria** (la d'**Amunt** i la d'**Avall**) i la **Pescateria**. Les deixalles de les carns s'havien de dur a abocar a les Torres Llevaneres¹²³, mentres que el "*peix malfrechs, moques, coes de ratjades ne altre natura de peix*" s'havia de tirar dins mar, indicant que qui ho fes havia d'endisar-se dins les aigües fins que li arribassin als genolls o més amunt¹²⁴.

¹¹⁷ A.R.M. - Arxiu Torrella - Fardo 50, nº 31: *Venda de l'empru d'una letrina o lloc comú de les cases de la Plassa de Cort feta per Joan Cessa a favor de Francesch de Milia, notari, en poder de Francesch Cañet, notari, a 18 de mars de 1.466.*

¹¹⁸ PONS *Libre del Mostassaf ...: XV. Capítols de clavagueres e de carreres e de taules*, Cap. 7, p. 53.

¹¹⁹ Aquests pous negres, a més de recollir residuus orgànics, sovint també servien d'escombreres, la qual cosa els converteix en jaciments arqueològics de primer ordre. Confer:

ROSSELLÓ-BORDOY; G. *Excavaciones Arqueológicas en Palma de Mallorca. Sondeos en el casco antiguo. Trabajos del Museo de Mallorca*, nº 45 - Palma de Mallorca, 1.985/1.987.

¹²⁰ A.R.M. - A.H. - E.U. 63 - f. 318: Cap. 7.

¹²¹ BARCELO CRESPI; M.^e. "*Apectes agraris d'un nucli urbà (Ciutat de Mallorca a la Baixa Edat Mitjana)*" in B.S.A.L. Any CIC, Tom XLIV, nº 842 (1.988), pp. 195-202.

¹²² PONS *Libre del Mostassaf ...: XXXIII. Capítols de la Hortaliza*, Cap. 2, p. 105.

A.R.M. - A.H. - Sup. 63 - f. 328.

¹²³ PONS *Antiguas Historias* pp. 42-43.

PONS *Libre del Mostassaf ...: XX. Capítols de no gitar pedres al mur de la ciutat, ne sutzura fer a les portes de la mur[alla] ne a la cequia, ne besties mortes gitar, e de femers*, Cap. 3, p. 66.

¹²⁴ PONS *Libre del Mostassaf ...: Capítols dels peixcadors*, Cap. 19, p. 29.

El cert és que la brutor de qualsevol tipus o origen es trobava a qualsevol indret de Ciutat de Mallorca. A les disposicions de caire general, que intentaven la netedat de tot el seu espai, es sumaren paulatinament altres més puntuals destinades a higienitzar determinats indrets particularment castigats per la desidia dels seus habitants. En aquest sentit, eren punts especialment conflictius la **Plaça de Sant Antoni**, on es removia la terra i es feien bugades a la sèquia nova¹²⁵ i, fins i tot, en els abeuradors, que compartien aquesta funció, almenys a 1.678, amb la de donar aigua a les cavalgadures¹²⁶; la **Plaça del Portal de Porto Pi** i la **Plaça de la Fusta**¹²⁷; la **Ribera**¹²⁸ i les **Places de Santa Magdalena** i la de l'**Hospital**, a més de l'obra del mur sobre Sa Riera que, en aquest any de 1.414, s'estava alçant¹²⁹.

Al marge d'aigües brutes, escombreries i fems, les obres de construcció, tan particulars com públiques, també contribuïen a deteriorar les vies, principalment pel que fa a l'estat del pis dels carrers, que no es va veure substancialment modificat fins la introducció de l'empedrat sistemàtic cap a l'any 1.778¹³⁰, encara que hi havia vies pavimentades. Aquest és el punt que més atenció va rebre, tot manant que si, per alguna raó, l'empedrat o les lloses dels carrers havien d'esser alçats, s'havien de tornar col·locar en un termini màxim de vuit dies, anant les despeses a compte del qui fes les obres¹³¹, afegint-s'hi a 1.676

*"que no sia perçona alguna, ni picapedrer ni altre perçona qui gos desempedrer carrers, ni plassas publicas a titol de adobar canonades, que no torn dexar lo empedrat o carrer ab la matexa forma [...] vint sous [...]"*¹³².

A 1.696, es precisava que si aquestes obres havien afectat a qualsevol sèquia o canonada, el picapedrer, ja fos mestre, fadri, manobra o mosso, havia de deixar dites instal·lacions exactament igual com les havien trobades, baix pena de 10 s. i sense que servis d'excusa haver rebut ordres en sentit contrari¹³³. Ara bé, pel que es sap de temps posteriors, no devia ésser aquesta una disposició especialment acatada, fent-se tot tipus d'intervencions¹³⁴

¹²⁵ PONS *Libre del Mostassaf ...: XVI. Capítols comuns sobre los ornamentals de la ciutat*, Cap. 1, p. 54.

¹²⁶ A.R.M. - Sup. 63 - f. 318v; Cap. 6.

¹²⁷ PONS *Libre del Mostassaf ...: XVI. Capítols comuns sobre los ornamentals de la ciutat*, Cap. 15 i 16, p. 55.

¹²⁸ PONS *Libre del Mostassaf ...: Que no sien gütades terra ni fems a la Ribera*, p. 243.

¹²⁹ PONS *Libre del Mostassaf ...: Sobre policia de la Ciutat*, p. 261.

¹³⁰ ZAFORTEZA. *La Ciudad de Mallorca ...I*, p. 269.

¹³¹ PONS *Libre del Mostassaf ...: XVI. Capítols comuns sobre los ornamentals de la ciutat*, Cap. 1, p. 54.

¹³² A.R.M. - A.H. - Sup. 63 - f. 318v-319; Cap. 8.

¹³³ *Capítols per lo exercici ...*, pp. 72-73; Cap. V.

¹³⁴ HABSBURGO y LORENA *La Ciuda de Palma*, p. 17.

Una de les malalties principals de les enumerades pel Dr. Binimelis era la **"fiebre ética"**, nom amb que es coneixia la **tisi pulmonar o tuberculosi**. La seva propagació és especialment fàcil entre persones amb una alimentació poc adequada i en ambients d'atmosfera poc saludable com, per exemple, els indrets propers a zones molt humides i d'aigües estancades. Ambdues condicions es donaven en determinats convents de Ciutat de Mallorca. Tal és el cas del de Santa Elizabet (més conegut com a Sant Jeroni) i el de Sant Francesc, en els que, a 1.592, la tisi, juntament amb el paludisme, eren una dolència freqüent degut a la seva ubicació prop de la Porta del Camp, ja que els aires del veïnat Prat de Sant Jordi, a les hores un aiguamoll, els afectaven de ple¹³⁵. Exactament la mateixa influència que patí la Comunitat dels Mínims durant els seus dos períodes de permanència fora de la murada de Ciutat, al Convent de La Soledat, un primer entre 1.582 i 1.586 i entre 1.665 i 1.682 el segon. En ambdós, freqüents malalties atacaren els frares i cal inferir que les dues referides eren algunes d'elles¹³⁶. De fet, la insalubritat del Prat de Sant Jordi i els seus efectes sobre la població de Ciutat propera a ell fou una constant fins la seva desecació a 1.849¹³⁷, definitivament conseguida després dels intents del S. XVIII¹³⁸.

4. Els mercats i els queviures.

Retornant a les opinions del Dr. Binimelis, com a metge, considerava que, convents a part, els mallorquins en general patien de l'esmentada **"fiebre ética"** per

"la mucha putrefacción que se engendra de las crudezas que tienen los cuerpos mallorquines por razón de la depravada y mala cocción del estómago".

Aquesta sentència, unes poques línies més endavant, es veu reforçada amb un nou argument, tot manifestant que el fet també derivava

*"de que hagan mala digestión los de esta isla, por la consuetud y costumbre que tienen de comer muchas veces al día [...] y más la variedad de viandas viles y groseras y de fácil corrupción"*¹³⁹.

Cal preguntar-se, en conseqüència, no tant el que menjaven¹⁴⁰ sinó les condicions amb què es trobaven els aliments abans d'esser consumits, en

¹³⁵ FAJARNES; E. "La tisis en la Ciudad de Palma en el S. XVI" in B.S.A.L. Año XVI, Tomo VIII, nº 254 (Agosto, 1.900), pp. 333-334.

¹³⁶ CAPÓ JUAN; J. *El Convent de La Soledat de Santa Maria del Camí*. - Mallorca, 1.993, pp. 20-21.

¹³⁷ MASCARO PASARIUS; J. *Corpus de Toponimia de Mallorca/III*. - Mallorca, 1.964/1.965, p. 1.368.

¹³⁸ FAJARNES; E. "Saneamiento del Prat de Sant Jordi de Palma en 1.770" in B.S.A.L. Año XL, Tom XX, nº 527 (Septiembre 1.924), pp. 136-137.

¹³⁹ BINIMELIS *Nueva Historia de la Isla de Mallorca* ..., p. 29.

¹⁴⁰ CONTRERAS MAS; A. *La cocina del Medievo Mallorquín (I)*. Luis Ripoll, Editor. Col. Panorama Balear, nº 124 - Palma de Mallorca, 1.986.

una època en què els medis de conservació dels productes deteriorables eren pocs¹⁴¹.

Els principals punts de venda de queviures es concentraven a la Vila d'Amunt, entorn de la Plaça de Santa Eulàlia¹⁴². Al seus voltants s'hi localitzaven la **Plaça de les Cols**¹⁴³, la **Plaça del Pa**¹⁴⁴, la **Pescateria**¹⁴⁵ i la **Carnisseria d'Amunt**¹⁴⁶, indrets als que s'haurien d'afegir, a la vila d'Avall, la **Plaça del Mercat**¹⁴⁷ i la **Carnisseria d'Avall**¹⁴⁸ entre altres, a més de la venda ambulat.

D'entre tots els productes de consum alimentari, el que més atenció rebia era la carn, de la que se n'ofertava una gran diversitat de castes: ovella, moltó i anyell, crestat (galls i gallines) annares i oques, cabrum, bou, carn de caça i porc, no podent-se comercialitzar "*alguna carn que no sia acostumada de menjar a les gents*", cosa que, en cas de produir-se, es penava amb el considerable ban de 25 L.¹⁴⁹.

Idem. *La cocina del Medievo Mallorquín (II)*. Luis Ripoll, Editor. Col. Panorama Balear, nº 128 - Palma de Mallorca, 1.987.

A les *III Jornades d'Estudis Històrics Locals: La vida quotidiana dins la perspectiva històrica*. 24/26 de Novembre de 1.983. Institut d'Estudis Baleàrics - Palma de Mallorca, 1.985 i publicat a les corresponents Actes:

VAQUER; O. "*L'alimentació a la Mallorca de l'Antic Règim*", pp. 255-262.

ROSSELLO; J. "*Como se alimentaban los PP. Dominicanos*", pp. 263-275.

SASTRE; F. "*El sector alimenticio en los estatutos del oficio de 'Mostassaf' de Menorca de 1.569*", pp. 277-289.

Pel S. XVIII:

MARTÍ i OLIVER; J. *Receptari de cuina del S. XVIII*. [Edició a cura de MIRALLES; J./ CANTALLOPS; F. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Col. Biblioteca Marian Aguiló - Barcelona, 1.989.

¹⁴¹ Uns d'aquests pocs recursos, al marge de la sal i les espècies, era la neu:

VALERO i MARTÍ; G. "*Nevaters i cases de neu*" in VV.AA. *Elements de la societat pre-turística mallorquina*. Govern Balear. Conselleria de Cultura, Educació i Esports - Palma de Mallorca, 1.989, pp. 73-90.

En concret pel S. XVII:

FAJARNES; E. "*Depósitos y consumo de nieve en la Isla de Mallorca (S. XVII-XIX): I. El lloch tinent als Balles de Soller, Selva, Bunyola i Valldemossa manant adobar les cases i recullir la neu (1.696)*" in B.S.A.L. Año XL, Tom XX, nº 523-524 (Mayo/Junio, 1.924), p. 74.

¹⁴² ZAFORTEZA. *La Ciudad de Mallorca .../V* p. 231-2244.

¹⁴³ ZAFORTEZA. *La Ciudad de Mallorca .../III*, p. 37; IV, 331

¹⁴⁴ ZAFORTEZA. *La Ciudad de Mallorca .../V*, pp. 9-10.

¹⁴⁵ PEÑA; P. de A. "*Notas referentes a la antigua pescaderia de Ciudad de Palma (S. XIII, XV, XVII y XVIII)*" in B.S.A.L. Año XVI, Tom VIII, nº 238 (Gener, 1.900), pp. 220-223.

ZAFORTEZA. *La Ciudad de Mallorca .../V*, pp. 43-46.

¹⁴⁶ ZAFORTEZA. *La Ciudad de Mallorca .../II*, pp. 391-392.

¹⁴⁷ ZAFORTEZA. *La Ciudad de Mallorca .../IV* pp. 207-208.

¹⁴⁸ ZAFORTEZA. *La Ciudad de Mallorca .../III*, pp. 409-412.

¹⁴⁹ PONS *Libre del Mostassaf ...: Capitols dels Carnicers*, Cap. 40, p. 7.

A.R.M. - A.H. - Sup. 63: f. 324.

Una de les primeres mesures era la d'assegurar que no fossin carns estantises. Així, s'ordenava que no fos **"malfresca, ço es pudent"**¹⁵⁰, manant-se que no es guardàs mes de 48 hores¹⁵¹, especialment durant la temporada de més calor **"del darrer dia del mes d'abril tro fins a la festa de Sant Miquel"**¹⁵², si bé aquesta ordre es va derogar a 1.538, argumentant, per una part que provocava manca d'abastiment, i, per l'altra que

*"repugna a la publica utilitat per quan la carn del dia passats es mes tendre per a manjar y conseqüentment mes sana que del dia present"*¹⁵³.

També es preveia el frau que es podia cometre per part del venedor despatxant gènere manipulats per disimular els defectes o les males condicions, posant-se esment en

*"que ningun carnisser ni altre perçona qui matara carns per vendre gos inflar ni fer inflar los moltons, añells, crestats, bous ni qualsevol altre genero ni especia de bestiar [...]"*¹⁵⁴

i també en què

*"ningun carnisser ni altre perçona [...] gos en manera alguna ensangonar en sanch fresca lo cap del bestiar, ni beñar, ni inflar lo grex de ninguna manera [...]"*¹⁵⁵.

D'igual forma, en un principi, s'intentava controlar que la carn que sortia a mercat provinent d'animals morts en accident es venés en llocs concrets com era la **Boqueria**¹⁵⁶, però a 1.676 es prohibí la seva comercialització en especial si era mort pel que s'anomenava **"mordoria"**¹⁵⁷.

Un altre problema que comportaven les carns, al marge del seu estat de conservació o del seu origen, era el de la possible transmissió de determinades malalties. Tal era el cas de la pigota, que sembla afectava de manera particular al bestiar oví. Això és el que succeí a 1.680, any en què en una de les taules de la carnisseria **"[se ha] trobat un peu de moltó [...] ab pigota declarada"**, havent-se d'ordenar que no s'admetessen animals vius o morts amb símptomes d'aquest mal, tot

¹⁵⁰ PONS *Libre del Mostassaf ...: Capítols dels Carnicers*, Cap. 29, p. 5.

¹⁵¹ A.R.M. - A.H. - Sup. 63 - f. 325v: Cap. 61.

¹⁵² PONS *Libre del Mostassaf ...: Capítols dels Carnicers*, Cap. 19, p. 4.

¹⁵³ PONS *Libre del Mostassaf ...*, pp. 10-13.

¹⁵⁴ A.R.M. - A.H. - Sup. 63 - f. 324: Cap. 49.

¹⁵⁵ A.R.M. - A.H. - Sup. 63 - f. 324: Cap. 50.

¹⁵⁶ PONS *Libre del Mostassaf ...: Capítols dels Carnicers*, Cap. 49, p. 5.

¹⁵⁷ A.R.M. - A.H. - Sup. 63: f. 325: Cap. 58.

El terme *mordoria* possiblement s'ha d'entendre com a referit a aquell bestiar mort per cans, accident que provocava fortes preocupacions i del que es tenen testimonis: FAJARNES; E. "Destrucción del ganado de Lluçmajor por un perro salvaje (1.376)" in *B.S.A.L. Año XIII, Tom VII, nº 203* (Febrero, 1.897), p. 36.

intentant evitar una més que possible epidèmia¹⁵⁸. A 1.684 es tornà produir un brot. Es repetiren les prohibicions ordenant-se que

*“cada die, antes de comensar a tallar en ninguna de las carnisserias y antes de pasar lo bestiar que se haura mort en el Pes de la Sise, lo visuren per si té pigota donar orde a que no tallen en pena de 25 L.”*¹⁵⁹.

La vigilància de les malaties era extensiva a les que poguessin patir els venedors, en particular si aquelles eren de pell i molt visibles, estipulant que

*“algun carnicer ne alguna altra persona que sia tnyos no pusque tallar ne escorxar algun bestiar ne encara alguna cassa”*¹⁶⁰.

Entorn al peix, la vigilància també anava dirigida a què fos fresc¹⁶¹, establint-se marques per indicar el contrari: el que no fos del dia havia de tenir la coa tallada, a menys que fos peix menut¹⁶². Igualment, es prohibia retenir-lo més de 48 hores¹⁶³. El peix salat, a la vegada, podia esser igualment objecte de manipulacions poc escrupoloses. Una de les més freqüents era la d'adobar les tonyines i les sardines¹⁶⁴ amb almagara per desfressar el seu mal estat o la mala qualitat¹⁶⁵, tot aprofitant el color generalment rogent d'aquesta substància.

Pel que fa a les fruites es troben poques referències. Les que restassin d'un dia de mercat per l'altre s'havien de senyalitzar amb una bandereta blanca a cada covo o paner, penalitzant-se amb 20 s. en cas contrari. Les ja ben estantisses s'havien d'indicar amb una banderola negra, havent de pagar també 20 s. si no es posava dit senyal¹⁶⁶.

Al marge d'aquesta ordenança general, n'existien algunes de més puntuals. Per exemple, una molt particular, de 1.695, que afectava a melons i síndries, ja que

“se ha representat que sempre se ha considerat danyos a la salud el que los minyons de quinze anys en avall se.ls venen melons y sindrias que solen esser de mala calitat, qui los enferma”.

¹⁵⁸ FAJARNES; E. “La viruela lanar (1.680)” in B.S.A.L. Año XVI - Tom. III - n° 249 (Diciembre, 1.900), p. 459.

¹⁵⁹ FAJARNES; E. “Inspección de carnes en Palma (1.684)” in B.S.A.L. Año XVI - Tom. III - n° 246 (Septiembre, 1.900) p. 367.

¹⁶⁰ PONS *Libre del Mostassaf ...: Capitols dels Carnicers*, Cap. 49, p. 8.

¹⁶¹ PONS *Libre del Mostassaf ...: Capitols dels peixcadors e venedors de peix*, Cap. 1, p. 27.

¹⁶² PONS *Libre del Mostassaf ...: Capitols dels peixcadors e venedors de peix*, Cap. 9, p. 27.

A.R.M. - A.H. - Sup. 63 - f. 322-322v.

¹⁶³ A.R.M. - A.H. - Sup. 63 - f. 322v: Cap. 34.

¹⁶⁴ MARTI i OLIVER *Receptari de cuina del S. XVIII*, p. 53. És d'estranyar la no utilització del terme **arengada** amb què es denomina tot peix sec generalment salat, malgrat que aquesta expressió es té documentada a Mallorca des de 1.521.

¹⁶⁵ A.R.M. - Sup. 63 - f. 328v: Cap. 89.

¹⁶⁶ A.R.M. - Sup. 63 - f. 322: Cap. 31.

Contra tal costum es va fer pregó i es privà totalment tal pràctica, podent, emperó vendre aquests melons i síndries als joveçans majors de 15 anys¹⁶⁷. Una altra, no menys curiosa, és la relacionada amb la comercialització de magranes. Al mateix 1.695, es va donar llicència per a la seva venda després de celebrar consulta mèdica i es va considerar que el seu consum no era perillós per a l'època de l'any "*per haver diferents vegades plogut y esser.se refrescat el temps*"¹⁶⁸. Tal volta, aquesta preocupació pel consum de magranes s'hagi de relacionar amb la utilització que d'aquesta fruita com a vermifug, degut als diversos alcaloides que conté¹⁶⁹ o amb l'aplicació que es feia de la seva clovella com a matèria tintorea pels seus tanins¹⁷⁰. I més anecdòtic encara, la prohibició, de 1.678, d'adobar les camarrotges amb les dents abans de posar-les a la venda¹⁷¹.

Tot finalitzant aquest apartat, una breu referència a la venda de vi i pa. Pel que fa al primer, sovint solia esser adulterat mesclant-hi diverses substàncies per tal de disimular la seva mala qualitat o poca graduació i així freqüentment se li afegia calç, guix, carn salada i, com no, aigua¹⁷². Periòdicament, es feien proves dels vins que es despatxaven a les tavernes i en cas de trobar-ne que fos agre o picat, segons disposició de 1.459, s'obligava a tirar-lo¹⁷³. Amb bona lògica, també es vigilaven les mescles de vins de diferents anyades o de distinta qualitat¹⁷⁴.

Pel que fa al pa, al marge de les mixtures que es podien fer amb la farina, mesclant-hi guix o altres substàncies semblants, a 1.681 es va donar una forta protesta dels fadrins del Col.legi de Forners per que

*"los mestres se serveixen de moros infaels a la Religió, qui pastan per lo poble ab gran riesgo de la salud de tots y dany del bé public"*¹⁷⁵.

¹⁶⁷ FAJARNES; E. "*Prohibición de vender melones de mala calidad a los niños (1.695)*" in *B.S.A.L.* Año XVI - Tom. VIII - n° 247 (Octubre, 1.900) p. 394.

¹⁶⁸ FAJARNES; E. "*Licencia para vender granadas, previo informe facultativo (1.695)*" in *B.S.A.L.* Año XVI - Tom. III - n° 246 (Septiembre, 1.900) p. 369.

¹⁶⁹ FONT *Plantas Medicinales ...*, pp. 399-401.

¹⁷⁰ VAN de VRANDE; L. *Teñido artesanal*. Ediciones CEAC - Barcelona, 1.988, p.96.

¹⁷¹ A.R.M. -Sup. 63 - f. 318v: Cap. 5.

¹⁷² PONS *Libre del Mostassaf ...: Capitols dels taverners e de mesuradors*, Cap. 9, p. 33. De la presència del darrer element esmentat, l'aigua, la rondallística se'n fa eco, encara que només sigui en l'apartat dels miracles atribuïts a Sant Vicenç Ferrer quan visità l'illa. Confer:

RACÓ; en Jordi d'es (ALCOVER; A.Mº) *Rondaies Mallorquines/V*, pp. 120-121, on relata dues topades amb un taverner de Valldemossa. Cal destacar la primera, ja que el miracle del sant consistí es escolar dins del faldar dels hàbits el vi tot separant-lo de l'aigua que el taverner de Son Ferrer hi havia mesclat devers la mitat.

¹⁷³ PONS *Libre del Mostassaf ...: Avols mixtures de vins*, p. 318.

¹⁷⁴ A.R.M. - Sup. 63 - f. 323v: Cap. 44.

¹⁷⁵ FAJARNES; E. "*Moros tahoneros (1.681)*" in *B.S.A.L.* Año XIII - Tom. VII - n° 120 (Septiembre, 1.897) p. 171.

5. Les aigües de Ciutat.

Altra vegada seran les manifestacions del Dr. Binimelis les que serviran per iniciar aquest apartat. Dit doctor creia que la presència concreta de les tercianes a l'illa es donava per una característica particular del mallorquins:

*"porque accidentalmente tiene los estómagos muy humedos por ser tan grandes bebedores de agua"*¹⁷⁶.

Opinió que veia tan més reforçada per certes pràctiques habituals de molts dels illencs, que a les referides tercianes, hi afegien una multitud més d'altres mals com a conseqüència de

*"[...] esta usanza y costumbre que en Mallorca se tiene, y es muy usada, esto es, el resfriar de las aguas en invierno, puestos los cántaros al sereno por los tejados y ventanas; [...] y acontece muchas veces que aquellas aguas reciben algun aire infecto y malo, que sería no poca ocasión de engendrar con aquellas bebidas algunas inopinadas enfermedades en nuestros cuerpos"*¹⁷⁷.

Al marge d'aquestes disquisicions científiques del moment, ¿què opinaven les gents dels segles passats sobre l'aigua que havien de beure?.

Els principals punts d'abastiment d'aigua per a Ciutat de Mallorca, des d'antic eren: la **Font de la Vila**, la **Sèquia den Baster** i la **Font de Xilbar** o de **Mestre Pere**¹⁷⁸. Per notícies del 1.628 es pot tenir una idea bastant real de quin era l'estat, almanco, de les dues primeres, ja que, en aquest any, es dugueren a terme visures dels punts de naixement d'ambdues. Es tractava, una vegada més, de discutir si s'havien d'ajuntar o no les aigües provinents de la Font de La Vila amb les de la Sèquia den Baster d'acord amb l'antic privilegi concedit per Alfons II a 1.285, que fou confirmat per Pere IV a 1.356 i reconfirmat per Martí, l'Humà. El projecte no s'havia duit mai a terme. I si a 1.628 es re-emprenqué la polèmica és perque la centúria s'havia vist fortament marcada per continus períodes de sequera, interromputs per catastròfiques riuades¹⁷⁹, cosa

¹⁷⁶ BINIMELIS *Nueva Historia de la Isla de Mallorca ...*, p. 29.

L'afirmació del Dr. Binimelis sobre l'afecció dels mallorquins a l'aigua no deixa d'esser sorprenent quan, per altres fonts, és sap també de l'afecció a l'aiguardent i ambdues semblen incompatibles. Confer:

LÓPEZ BONET; J.F. "Vindicació de les virtuts de l'aiguardent (1.642-1.643)" in *B.I.E.B.* Any IV, n° 20 (Març, 1.986), pp. 37-43.

¹⁷⁷ BINIMELIS *Nueva Historia de la Isla de Mallorca ...*, p. 26.

¹⁷⁸ FONTANALS JAUMA; R. *Un plànol de la Sèquia de la Vila del S. XIV (Ciutat de Mallorca)*. *Quaderns de Ca La Gran Cristiana*, n° 5 - Palma de Mallorca, 1.984 pp. 9-11.

¹⁷⁹ CAMPANER y FUERTES; A. *Cronicon Maioricense*, pp. 354-450 dedicades al S. XVII i en les que es recolleix el seguit de períodes d'intensa sequera i fortes pluges.

QUADRADO; J. M^o. *Memoria de las inundaciones de la Riera*. Miquel Font, Editor.-Col. *Opuscula Minora*, n° 6 - Palma de Mallorca, 1.993, pp. 10-19.

que propicià que els jurats relançassin la qüestió. Les tasques d'inspecció s'iniciaren per l'ullal de la Font de La Vila i les conclusions no podien ésser més desalentadores:

"[...] ab ditas visuras se ha vist que la aygua de dita Ciutat en son cap o manantial es bruta y sussia, embaçada y empantanada, plena de arbey, aspre, grose y dassabrida, de mala vista y olor; y a lo que diuen los metges, de que verbo se ha rebuda informació, que per ço dita aygua es de mal y depravat natural y tal que no sols causa moltissims mals a.n.els que las beuen com son grans obstruccions de la melsa, ventra y fetja, hidropesia y molts accidents mortals, febres llargues en los joves, malaties agudes en els vells, nauseas, dificultats del concebre, corruptio del menjar, a minyons trencadures, en los homens nafres en les cames y altres accidents que ja cada dia es van connaturalitzant, ço es de pedres y arenas ab los demes, melancolia tal que aporte perdre lo enteniment y que, segons Hipocrates, en los tractat de aquiis, los homens usant o bevent de tal aygua no poden viure molt y que antes del temps tornen vells [...] y que es begues al ull de aquella, majorment en dejú, seria sufficient y bestant, per.a metzinar y matar a qualsevol [...] produeix y sustenta animals ponsoñosos y verinosos com son serps y calapots, tortugues verinoses, ab altres que sols pensar los causa asco, alteracio y orror"¹⁸⁰.

Les aigües de la Sèquia den Baster, a diferència de les de la Font de la Vila que és un manantial natural, provenen d'una captació del tipus anomenat **qanât**¹⁸¹, per la qual cosa és igualment coneguda amb el nom de **Canet**. Afortunadament, aquestes també arribaven a Ciutat de Mallorca pel consum dels seus habitants, ja que els resultats de la seva paralel.la inspecció foren francament bons:

"[...] leve, dolsa, clara christalina y transparent, sens olor ni sabor alguna, a.lo que dihuen los metges y practichs, de bondat de natural, que.s perfecciona y millora sempre manant o discorrent [...] han de esser majors los sustentos y profits que ha de causar, perque tenint el sustento de aygua tan bona, els servira de vehiculo per el menjar, se los restaurara la humido radical y los humors viscosos y crassos se.ls atenuaran y aprimaran, ab que es feran o seran de ingeni o enteniment actius y subtils y se.ls confortaran los ventrells colèrics, [...] ab las dames virtuts ço es digestio atructiva, retentiva y expulsiva y finalment veuran en la generacio y procreacio una rara y extremada fecunditat [...] casi se alcansara lo temperament ad pondus y es rastrejara vivint vida sana, llarga, gallarda y feliz, la immortalitat y cumplida felicidad"¹⁸².

¹⁸⁰ A.R.M. - A.H. - Presidals Decrets 1.626-1.628 - ff. 219v-220.

¹⁸¹ BARCELO; M./CARBONERO; Mª A./MARTI; R./ROSSELLO-BORDOY; G. *Les aigües cercades (Els qanat[s] de l'illa de Mallorca)*. Institut d'Estudis Baleàrics - Palma de Mallorca, 1.986.

¹⁸² A.R.M. - A.H. - Presidals Decrets 1.626-1.628 - f. 221.

Pel que fa a les aigües de la Font de La Vila s'han d'afegir també els mals que se li atribuïen en quan a la conservació dels espais físics de Ciutat de Mallorca i el seu entorn:

“Pero encara causa mal [...] a las terras, sequias y canonades hon va discorrent y passant com se veu notoriament en la present Ciutat, en que sino fos la continua y instant diligència se te es scurar y netejar les sequias y canonades por on passa dita aygua de la Font de La Vila, se vindrian a tapar, obstruir y endurir, de modo que no sols les sequias y canonades se convertirian en terra, pero encara lo matex penyal de hont tota esta Ciutat pateix tant ya en gastos de adobar y netejar canonades, que per els discurs de la any son molt grans, y ya en las plasas y carrers que per raho de dits adobs resten fosos o clots y desempedrats; directament contra la policia que tan preia y officio profesa tota esta Ciutat”¹⁸³.

De la veracitat o no d'aquesta darrera afirmació en donen cabal testimoni les intervencions que, entre octubre de 1.654 i novembre de 1.658, va tenir la Universitat en concepte de manteniment, reparacions i neteja de la xarxa d'aigües tal i com es recollen en el **Llibre dels comptes del menestrals de la Universitat**¹⁸⁴. Es tracta d'una font que permet sobre quins eren els llocs de major conflictivitat en quan a intervencions i la freqüència amb què es duïen a terme les tasques de manteniment i neteja. De la lectura dels registres es desprén que els punts més conflictius eren, fonamentalment, tres: la sèquia del Carrer de Sant Miquel, la canonada de la Porta de Sant Antoni i la Font de la Vila.

La sèquia del Carrer de Sant Miquel necessitava freqüents adobs com tapar clots, amarrar la canal de calç, reposar mitjanades, escurar-la i tapar de bell nou¹⁸⁵. Les intervencions que es feien en aquest tram sovint es veïen completades per la seva ampliació a tot el recorregut, passant per davant la Inquisició i fins arribar l'Almudaina¹⁸⁶.

La canonada que anava des de la Porta Pintada fins a la Porta de Sant Antoni es deteriorava fàcilment i els canons eren reposats amb freqüència, cosa que no evità que, en un moment donat, es refés tota la tirada, sense que aquesta mesura impedís noves avaries¹⁸⁷.

Els abeuradors, els llevadors i l'anomenada Font Nova a la pròpia Porta de Sant Antoni constituïen punts d'intensa utilització, donat que aquesta porta era, possiblement, la de major tràfec de Ciutat. Les neteges dels llevadors i dels abeuradors, escurar la font, reposar tronetes i mitjanades eren actuacions freqüents¹⁸⁸.

¹⁸³ A.R.M. - A.H. - Presidals Decrets 1.626-1.628 - f. 220.

¹⁸⁴ A.R.M. - A.H. 5.408.

¹⁸⁵ A.R.M. - A.H. 5.408: f. 1, 3, 3v, 25, 29, 31v, 40-40v, 56, 59 i 65 v.

¹⁸⁶ A.R.M. - A.H. 5.408 - f. 25, 32, 47, 54, 65v, 66, 79v, 80v i 81.

¹⁸⁷ A.R.M. - A.H. 5.408 - ff. 14, 15v i 16.

¹⁸⁸ A.R.M. - A.H. 5.408 - f. 1v, 10v, 12, 13v, 14, 17, 51, 68v i 72.

Amb tot, era la pròpia Font de la Vila la que més desvetllaments causava. El seu cabal resultava molt fluctuant i no sempre a causa només de la sequera. Per això sovintajaven les feines amb què es pretenia tant la seva neteja com l'augment del cabal. Així, a 1.635, s'habilità una partida de 100 L. en raó de què

*“es notoria la premura y falta de aygua de la Font de la Vila que ve a esta Ciutat, axi per la gran esterilitat com per estar dita font molt bruta y sutza de fanch, llot y herba, que te precisa necessitat de escurar, com se acostuma cada any”*¹⁸⁹

I en el període de quatre anys entre 1.654 i 1.658, les dues feines més destacades afectaren precisament a la Font de la Vila pròpiament dita i la sèquia que conduïa l'aigua des d'ella fins a la Porta Pintada, des d'on es distribuïa a tota Ciutat de Mallorca. Entre els dies 11 de setembre de 1.656 i el 30 de gener de 1.657 es procedí a una rehabilitació completa de la Font de la Vila en el seu ullal: es retirà el trosam, es revisà els fonaments del tancat i s'hi dugué grava¹⁹⁰. A continuació, s'amarà de calç, es feren mescles per renovar el trespol i es picà pedreny per adobar part de les parets i la canal, emprant-se pedra viva¹⁹¹ fins a dotze carretades que es dugueren del Coll den Rebassa¹⁹². Finalment, es varen “emparedar” els portals de la Font i es donà la feina per acabada¹⁹³.

6. Conclusió.

Realment es fa difícil extreure una conclusió de tot el que s'ha dit fins aquí, ja que els fets exposats són prou explícits per si mateixos: tots i cada un d'ells reflecteixen ben a les clares quin era el paisatge urbà de qualsevol ciutat pre-industrial, en aquest cas, la Ciutat de Mallorca entre els S. XIV i XVII.

La freqüència i insistència de les mesures per part de les autoritats municipals el que fa és patentitzar que les condicions higièniques dels centres urbans eren senzillament inexistents i que, amb tota probabilitat, aquest fet no es limitava a les vies urbanes. Aquestes, a l'hivern oferien uns carrers i places, la majoria sense empedrar, que els dies de pluja eren una sèrie d'aiguamolls sovint pudents a conseqüència dels fems acumulats. A l'estiu, en els llocs on no hi havia fonts, abeuradors o llevadors que desaiguassin, es donava una autèntica polseguera. Un fet comú, per altra banda, a tots els nuclis urbans en el mateix període.

¹⁸⁹ FAJARNES; E. “Gastos para la limpia de la Fuente de la Vila (1.635) in B.S.A.L. Año XVI, Tom VIII, nº 247 (Octubre, 1.900), p 395.

¹⁹⁰ A.R.M. - A. H. 5.408 - f. 41.

¹⁹¹ A.R.M. - A.H. 5.408 - f. 41v, 42, 43, 48, 48v, 49 i 51.

¹⁹² A.R.M. - A.H. 5.408 - f. 61.

¹⁹³ A.R.M. - A.H. 5.408 - f. 82v.

El que si resalta, és que, si les gents d'aquesta època acceptaven d'una o altre manera aquest estat de coses, aquesta postura responia a molts de motius diversos, que podien anar des de la simple resignació fins a la convicció de què tal estat de coses era saludable.

Emperò l'actitud de les autoritats en aquest sentit resulta representativa de la seva preocupació pel benestar de la col·lectivitat, al marge de les opinions d'aquesta al respecte i de la seva disposició en col·laborar al bon estat i manteniment de l'àmbit urbà en qüestions de neteja i higiene pública. Per això, i després de les notícies fins aquí enumerades, no es pot més que matitzar les afirmacions que Antoni Pons exposà a la seva introducció al **Libre del Mostassaf de Mallorca** en el sentit de què

*"Nuestros antepasados desconocían la intervención municipal en los servicios públicos: problema de las aguas, alcantarillado, alineación y pavimentación de las calles, parques, avenidas, alumbrado y otras mejoras; [...]"*¹⁹⁴.

Vegí's sinó com l'existència de la figura del mostassaf, les funcions a ell encomanades i les normes dictades, tan per ell com per altres autoritats, al respecte ho desmenteixen per sí mateixes.

De fet, el propi Antoni Pons, en altre lloc, comenta la existència d'aquestes "*disposiciones dictadas contra el abuso*" i que eren "*reiteradas con heroica persistencia por parte de la superioridad*"¹⁹⁵. L'únic que cal dir és que, si bé és cert que l'ordenació que es volia fer no encaixa, en línies generals, amb el concepte de política municipalista del present, també és cert que l'activitat desenvolupada en aquest camp al llarg de les èpoques passades aquí vistes perseguia l'eficàcia tant o més que l'actual.

En definitiva, que el que es planteja és un aspecte més de la conflictivitat normal d'una ciutat pre-industrial que cerca la seva configuració, amb una problemàtica extensa que, a més dels aspectes aquí tractats, abarca altres conflictes relacionats amb la demografia, el control de l'espai, la seva jerarquització, la comunicació i tants d'altres factors que conformen el sistema urbà.

¹⁹⁴ PONS *Libre del Mostassaf ...*, p. XVII.

¹⁹⁵ PONS *Antiguas Historias*, p. 42.

Abstracts:

Fins pràcticament les darreries del segle XIX, les malalties i epidèmies que assolaven la Humanitat s'explicaren pel paradigma "Humoral-miasmàtic", ben acreditat des de l'Antiguitat Clàssica i les autoritats municipals es preocuparen per la higiene i la neteja dels espais urbans i el seu manteniment. Aixó implicava la posada en marxa de mesures de vigilància i recursos de control. En el cas de Ciutat de Mallorca, el que s'exposarà són alguns aspectes del que s'ha anomenat *Policia de la Ciutat* a través de la figura del *Mostassaf*, tot centrant-se en el marc cronològic general dels segles XIV-XVII.

Until practically the end of the XIX century the diseases and epidemics which ravaged Humanity were explained by the paradigm *humoural-miasmatic* well vouched for from the Classic Antiquity. The municipal authorities cared for hygiene and cleaning of urban space and its maintenance. This fact imposed on them the starting of vigilance measures and means of control. In the case of the Ciutat de Mallorca will be stated several aspects of what has been called *City Police* through the figure of *Mostassaf* by concentrating on the general chronologic frame of the XIV-XVII centuries.